

FRANCESC BERNAT I BALTRONS

LA FONÈTICA DEL BALEÀRIC SEGONS
UNA DESCRIPCIÓ INÈDITA DEL SEGLE XIX

0. *INTRODUCCIÓ*

L'estudi del segle XIX i, especialment, de la tasca dels personatges més importants d'aquesta època és un aspecte al qual la ciència catalana hauria de dedicar una especial atenció, ja que bona part de la història política, cultural i lingüística més propera del nostre país no s'explica o és difícilment comprensible sense tenir en compte els fets, l'activitat i les idees produïdes al llarg d'aquell segle. La lingüística catalana, en particular, no ha dedicat massa atenció a uns anys que li són crucials en molts aspectes. En primer lloc, perquè el segle XIX és l'època en què la lingüística moderna, ja independent de la filologia, donava els primers fruits destacables a Europa i, en segon lloc, perquè aquest també és el període en què la lingüística catalana començà a fer els seus primers passos. Tot i que ja comptem amb destacades recerques sobre aquesta centúria, resten encara inèdits o sense estudiar bona part dels treballs o reflexions que els homes del XIX destinaren a la llengua catalana

En aquest sentit, la figura i l'obra de Manuel Milà i Fontanals és clau per entendre la història de la filologia catalana del XIX. Malgrat els seus dubtes sobre la viabilitat del català com a llengua formal, la contribució de Milà al redreçament i a la coneixença del passat literari de la nostra llengua, per una banda, i a endegar els primers estudis lingüístics sobre el català fets des d'un punt de vista científic, per l'altra, és indiscutible i ja ha estat suficientment valorada.¹ Tanmateix, l'obra lingüística de Milà és lluny de ser coneguda amb la profunditat que es mereix, bàsicament per dos motius. En primer lloc, perquè la majoria

1. Vegeu, per exemple, Jorba (1984) i Solà (1991).

dels estudis sobre l'obra de Milà han estat dirigits cap a les seves investigacions literàries pel fet que aquest erudit fou essencialment un investigador de la literatura medieval i popular; en segon lloc, perquè una part destacable dels estudis lingüístics de Milà, llevat dels referents a la classificació dialectal del català, o han quedat eclipsats pels seus treballs literaris o resten encara inèdits.

En aquest article em proposo donar a conèixer una part de l'obra lingüística de Milà que encara és desconeguda: les notes sobre el baleàric que es conserven actualment al Fons Milà de la Biblioteca Menéndez i Pelayo de Santander amb la resta dels seus papers personals,² molts dels quals també fan referència a altres varietats del català. Tal com ja hem exposat en altres treballs,³ aquest conjunt de notes sobre dialectes catalans havien de ser la continuació d'un projecte en què Milà pretenia dur a terme una descripció del català parlat a la seva època. L'única part publicada d'aquesta empresa inacabada foren els *Estudios de Lengua Catalana* (1875) dedicats al barceloní, la primera descripció científica d'una varietat del català amb què compta la lingüística del nostre país. Aquest projecte, al seu torn, havia de ser el treball previ que fonamentés una futura gramàtica històrica del català que, segons Milà, no era possible emprendre sense conèixer abans la realitat de la llengua parlada. Milà, doncs, era ben conscient que els prohoms de la Renaixença tenien un coneixement migrat de la realitat del català parlat al llarg de la seva extensió i, així mateix, de la necessitat que els estudis sobre el català estiguessin al mateix nivell dels treballs que la romanística i la indoeuropeística havien dedicat ja a bona part de les llengües europees.

La descripció milaniana del baleàric és el material inèdit més ben desenvolupat de les notes sobre els dialectes catalans que es conserven a

2. El marmessor de Milà, el bisbe Josep Grau i Vallespinós, llegà els papers personals de Milà a Marcelino Menéndez y Pelayo a fi que li servessin d'ajuda en la preparació de l'OC. Així mateix, no és segur, però sí probable, que Grau obeís també una última voluntat de l'erudit vilafraquí, ja que Menéndez, un dels principals deixebles de Milà, era una de les poques persones a qui aquests papers podien interessar o ser d'utilitat. A la mort de Menéndez, el 1912, tota la biblioteca personal d'aquest autor esdevingué una institució pública a Santander, la seva ciutat natal.

3. Vegeu BERNAT, 2002 a i c, 2003 b.

Santander ja que, molt probablement, aquest parlar havia de constituir la continuació immediata dels *Estudios de Lengua Catalana*. Després d'haver interpretat les notes sobre el català insular, vam adonar-nos que les referents a la fonètica dels parlars baleàrics eren les dades més originals i interessants de tot el conjunt per la raó que la immensa majoria de referències a la morfologia del català insular eren una transcripció més o menys exacta de la *Gramática de la lengua mallorquina* (1835) de Joan Josep Amengual —especialment les relatives a la morfosintaxi del mallorquí, que és la varietat a què Milà dedica més atenció— i, pel que fa al lèxic, del *Diccionari mallorquí-castellà* (1840) de Pere Antoni Figuera i, possiblement, del *Nuevo diccionario mallorquín-castellano-latín* (1841-1858) d'Amengual. És cert que una petita part d'aquestes últimes dades (bàsicament, les notes sobre la morfologia del menorquí i l'eivissenc) constitueixen una aportació original de Milà, però són numèricament inferiors i d'un valor desigual a la importància i el volum d'informació que havia pogut recollir sobre la fonètica del català insular.

Aquesta és la raó per la qual ens centrarem en aquest aspecte de les notes inèdites de Milà i ho farem amb el convenciment que constitueixen una de les parcel·les més significatives i valuoses dels papers autògrafs de Milà sobre els dialectes catalans. En aquest sentit, val la pena recordar que estem davant d'un conjunt documental d'un innegable interès per a la història de la lingüística catalana pel fet que es tracta del primer intent de descripció general del català insular concebut des d'una intenció purament científica i no prescriptiva. És evident que no es tracta de la primera obra moderna que permeti saber les característiques dels parlars baleàrics, almenys pel que fa al mallorquí i al menorquí,⁴ però sí de la primera que està concebuda amb una voluntat totalment diferent a les anteriors. A més, cal remarcar que els apunts dedicats a l'eivissenc del fons citat constitueixen, cronològicament parlant, la primera aproximació de què disposem sobre el parlar de l'illa.⁵

4. A banda de la lexicografia, cal tenir present l'obra gramatical de Joan J. Amengual (1793-1876) per al mallorquí i d'Antoni Febrer i Cardona (1761-1841) per al menorquí.

5. Fins ara, l'aproximació més antiga de què es tenia notícia era la comunicació que Vicenç Serra i Orvay dedicà a l'eivissenc en el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1908). Per a més informació, vegeu VENY, 1999: 17.

S'ha de reconèixer, amb tot, que som davant d'un primer esbós format per un conjunt de dades classificades provisionalment i no d'un estudi acabat. Tanmateix, es tracta d'un material prou treballat, voluminós i cohesionat que permet a l'investigador veure fàcilment com hauria estat la primera descripció dialectològica del baleàric si hagués estat publicada. Hem de ser conscients, a més, que estem davant d'uns escrits que, en principi, no havien de ser llegits per ningú més que no fos el seu propi autor, per la qual cosa la lletra de les notes de Milà (petita i gens clara) i les convencions i abreviacions personals que emprava dificulten la comprensió de la informació que contenen. Per aquest motiu, no és possible fer-ne una edició crítica, sinó que cal aportar un estudi interpretatiu que en destaquï les principals característiques i el valor científic.

Dividirem aquest article en quatre parts o capítols a fi d'oferir al lector una panoràmica general del fons documental citat, tot destacant les aportacions de Milà al coneixement de la fonètica del baleàric. En la primera comentarem les fonts utilitzades per Milà a l'hora d'elaborar les notes esmentades; en la segona, descriurem el nombre, ordre i estructura dels fulls que Milà dedicà al baleàric, així com una breu descripció del seu contingut; en la tercera, exposarem les principals dades recollides per Milà sobre el vocalisme del català insular i la possible influència d'aquestes dades en la classificació dialectal de Milà del 1875. Per raons d'espai no comentarem les notes recollides sobre el consonantisme del català insular, però n'oferirem un resum en un apèndix final.⁶ Clourà aquest article un quarta part o corollari on intentarem sintetitzar la importància de les notes inèdites sobre el baleàric en l'obra de Milà, en particular, i la lingüística catalana, en general.

1. *FONTS EMPRADES PER MILÀ EN L'ELABORACIÓ DE LES NOTES SOBRE EL BALEÀRIC*

No tenim constància que Milà visités personalment les Illes Balears a fi de recollir dades sobre la realitat del català insular o posar-se en contacte amb la cultura popular autòctona, ja que aquest fet hauria

6. Per a més informació, vegeu BERNAT, 2002 c.

quedat enregistrat d'alguna manera en la seva obra escrita o en la seva abundant relació epistolar. Massó i Torrents (1928: 10), fins i tot, certifica que la informació procedent de Mallorca i València que usava per als seus estudis lingüístics i literaris l'obtenia a partir d'intermediaris o a través de referències bibliogràfiques:

«S'ha de convenir que Milà no era excursionista, per la seva constitució, com va ésser-ho l'Aguiló, al seu temps. Però era pacient, es cartejava força i alguns col·laboradors el proveïen de bon grat en veure la il·lusió amb la qual els qüestionava. Segons ell mateix diu noblement, la gran quantitat de cançons li era proporcionada pels interrogatoris amb minyones de servei, provinents de diverses encontrades a les quals no havia anat ni per les quals pensava viatjar. Pertocant a Mallorca i València, es refiava de referències i d'algun col·laborador.»

Diverses són les causes que expliquen la preferència de Milà per les fonts indirectes a l'hora de recollir dades sobre els parlars i la cultura popular de fora del Principat i evitar, així, els llargs desplaçaments. Entre aquests motius, i com a causa més concreta per al tema que ens ocupa, cal tenir present no només la difícil comunicació marítima entre les Illes i la Península al segle XIX, sinó també el fet que Milà tenia por del mar i, consegüentment, a navegar en vaixell. En tenim una mostra eloqüent en una carta del 1873 en què Milà rebutjava l'ofertament de Joaquim Rubió i Ors, que havia llogat una casa a Mallorca, de passar una temporada junts a l'illa amb les respectives famílies: «Te agradezco mucho el ofrecimiento que me haces de tu nueva casa; pero media el mar, que sabes me da aprensión».⁷ Una altra dada a tenir en compte és, sobretot, la constitució física de Milà. El seu considerable pes i els problemes de salut que en derivaven era una de les causes que més l'impellia a evitar els desplaçaments, sobretot en els últims deu anys de la seva vida (morí el 1884). Recordem, en aquest sentit, el malnom de *ballena literaria*⁸ amb

7. Vegeu l'EPISTOLARI I, ps. 208.

8. Antoni Rubió i Lluch, que havia estat alumne de Milà i un dels seus deixebles més destacats, en justifica el motiu: «designábamos al maestro con uno de aquellos dichos agudos de que es tan fértil la imaginación estudiantil, en el que se unían a la vez en una sola frase la doble impresión de su corpulencia física y de su grandeza intelectual: la ballena literaria» (citada per JORBA, 1984: 105).

què era conegut entre els estudiants de la Universitat de Barcelona i les freqüents referències a malalties i indisposicions en les seves cartes. N'és un exemple significatiu la carta que Milà adreçà a Juan F. Riaño el 1875 en què explicava les conseqüències que tingué per a la seva salut un viatge realitzat a Montpeller:

«También yo debo darle explicaciones de mi tardanza en contestarle. Después de un viaje a Mompeller, donde asistí á una distribución de premios de la Sociedad para el Estudio de las Lenguas Romances y donde pasé unos días muy divertidos, regresé con una llaga en la pierna, que me ha tenido en cama cuatro semanas y más de una en casa. Ahora empiezo á salir y puedo darme por curado.»

Milà, doncs, no era amic dels viatges (si exceptuem les anades estacionals a la casa pairal de Vilafranca del Penedès) i a mesura que envellí anà restringint tant com pogué els desplaçaments a causa de la seva salut i constitució física. Això no vol dir, però, que en la seva joventut Milà hagués recorregut bona part de Catalunya a la cerca de cançons populars i que n'hagués sortit diverses vegades.⁹ Tanmateix, és molt significatiu que a partir de 1868 restringís els viatges i que abandonés definitivament les excursions etnogràfiques per als seus estudis sobre literatura popular. Milà (1882: ix-x) féu una succinta descripció de les localitats que havia visitat per a la recollida de materials del *Romancerillo*, on podem copsar l'abast geogràfic dels seus desplaçaments per l'interior del Principat i els anys que hi dedicà:

«Lo que he recogido directamente comprende, además de algunos fragmentos aprendidos en la infancia, las canciones que coleccioné en

9. Els desplaçaments més importants de Milà fora de Catalunya consistiren essencialment en el viatge que féu de jove amb el seu pare a París, el susdit a Montpeller i diverses anades a Madrid per qüestions relacionades amb oposicions acadèmiques (pròpies o alienes). A banda dels esmentats, la resta de viatges de Milà se cenyiren a l'interior del Principat i la Catalunya del Nord. No és segur, però sí probable, que Milà hagués fet una breu estada en les terres valencianes del Bisbat de Tortosa, ja que llegim moltes referències a trets lingüístics de localitats d'aquesta zona en els papers del Fons Milà de Santander que dedicà al valencià. Amb tot, no es pot descartar que aquestes últimes dades procedixin de Pere Labèrnia, amic i col·laborador de Milà, que era originari de Traiguera (Baix Maestrat).

1842 en Barcelona y en el Panadés y las que ohí de una buena mujer de La Espluga de Francolí (1852) y en Vich (1853) de una criada de Vallfogona de Ribas. Después de publicadas las Observaciones¹⁰ adquirí no pocas en Barcelona (algunas en Menargues, San Llorens de la Muga, Esquirol, etc) y dediqué varios viajes al mismo logro: 1854 Olot, Besalú, Vallfogona; 1855 y 63 La Llacuna; 1863 Bellpuig, Agramunt y Calaf y luego Arles dels Banys, Padaldá [sic] y Banys d'Arles (Amélie-les-bains); 1866 Espluga y 1868 Argentona.»

En suma, si tenim present tots els condicionants assenyalats i que les dades sobre el baleàric, tal com demostrarem aviat, foren compilades segurament a partir de 1870, no és gens estrany que Milà bastís la seva descripció del baleàric a partir de fonts indirectes; un procediment que, tal com ja ens avançava Massó i Torrents, és habitual en la seva obra i que es fonamenta concretament en l'ús de tres tipus de recursos: l'ajut de col·laboradors locals, les entrevistes a minyones o naturals del lloc estudiat i la consulta de referències bibliogràfiques sobre el parlar estudiat.

1.1. *El paper dels col·laboradors en l'obra milaniana*

Tal com acabem de dir i el mateix Milà reconeixia obertament en la seva obra,¹¹ el nostre autor havia bastit bona part de la seva col·lecció de poesia popular a partir de procediments indirectes entre els quals l'aportació dels amics i col·laboradors, a través d'una relació fonamentalment epistolar, fou crucial. Entre la llista de col·laboradors que l'havien ajudat a aconseguir mostres de poesia popular d'arreu del domini, i que el mateix Milà esmenta en el pròleg del *Romancerillo* com a mostra d'agraïment,¹² cal destacar la presència del nom de les dues persones que

10. Es refereix a les seves *Observaciones sobre la poesía popular, con muestras de romances catalanes inéditos* de 1853.

11. El pròleg del *Romancerillo* és, en aquest sentit, un model d'honestetat intel·lectual.

12. «En las notas constaran los nombres de los muchos amigos que me han comunicado poesías populares (entre ellos los de más de un renombrado vate); recordaré aquí únicamente algunos de los que con mayor ahinco se empeñaron en acrecentar mi acopio. Mi antiguo y constante amigo Dr. D. José Giró y Turá (cuya reciente pér-

són més citades en els papers sobre el baleàric que comentem: Mateu Obrador i Manuel Guasp.¹³ Aquesta coincidència fa evident l'íntima connexió que existeix entre els estudis milanians de literatura popular i dialectologia catalana, no només per l'afinitat que existeix entre els dos camps sinó també perquè, en el cas que ens ocupa, Milà aprofità la bona predisposició dels dos personatges citats per obtenir dades de primera mà sobre la llengua i la cultura popular de Mallorca.

Pel que fa al primer col·laborador, Manuel Guasp i Pujol (Palma 1849-1924), sabem que la relació entre ell i Milà tingué lloc fonamentalment quan estudiava la carrera de Dret a Barcelona i assistia a les classes de literatura del nostre autor. Josep Lluís Pons i Gallarza, amic personal de Milà i professor de Guasp a l'Institut Balear,¹⁴ era qui

dida lamentamos), tan buen arqueólogo como reputado naturalista y que Vich recuerda como meritísimo ciudadano, me envió en diferentes épocas multiplicadas y preciosas notas de varia índole; el brillante jóven D. Mateo Obrador Benassar (á quien ya había precedido el ahora distinguido jurisconsulto D. Manuel Guasp) me comunicó copiosas é interesantes muestras de poesía popular y semi-popular balearica; D. José de Tortadés, de las Guillerías, dispuso que se formase para mi uso una colección de canciones; y finalmente el muy entendido numismático é historiógrafo D. Celestino Pujol Camps, con una paciencia que le agradezco y con un órden que le envidio, me preparó un verdadero romancerillo de Gerona y sus cercanías» (MILÀ, 1882: X). Més endavant, Milà també cita l'alguerès Josep Frank. Tot i que, per raons d'espai, deixa de citar molts altres col·laboradors, cal destacar-ne un dels més il·lustres: Jacint Verdager. Vegeu-ne una llista més completa a PUJOL i PUNTÍ, 1926: 33-37.

13. Segons Pujol i Puntí (1926: 39), Milà fa constar en un exemplar revisat del *Romancerillo* que les cançons populars 234 H i 391 A van ser aportades per Guasp i que les cançons 210 A i 261, per Obrador. Amb tot, és segur que moltes o la totalitat de les altres 13 composicions mallorquines del *Romancerillo* van ser comunicades a Milà per algun d'aquests dos autors.

14. A tall d'exemple, cal recordar que Milà i Pons havien coincidit nombroses vegades en l'organització dels Jocs Florals (Pons fou un dels primers mantenidors dels Jocs de 1859, els presidí el 1870 i el 1878, i fou mestre en Gai Saber el 1868), i en la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (de la qual tots dos eren membres). A partir de 1861 Pons havia fixat la seva residència a Palma, ja que havia obtingut la càtedra de Geografia i Història de l'Institut Balear des d'on efectuà una meritòria tasca pedagògica i fou professor de molts dels mallorquins que participaren en la Renaixença, com Jaume Alcover, Miquel dels Sants Oliver, Bartomeu Ferrà, els germans Maura i els mateixos Manuel Guasp i Mateu Obrador. La relació de Pons amb Guasp no es limità a la d'alumne i professor: el 1868 fundà amb ell i altres exalumnes una acadèmia d'estudis universitaris a Palma i ajudà decididament Guasp a introduir-se en els ambients de l'elit política, econòmica i cultural de Mallorca (PUJOL i PUNTÍ, 1926: 36 el defineix com a «pare polític» de Guasp) des d'on aconseguí ascendir ràpidament.

l'havia animat d'assistir a la càtedra de Milà a Barcelona i, segurament, de donar-li cartes de recomanació o presentació. No es conserva a l'Epistolari de Milà cap carta dirigida o provinent de Guasp,¹⁵ per la qual cosa es pot deduir que comunicà les dades sobre el parlar de Mallorca i la seva poesia popular personalment a Milà o a través de cartes que no s'han conservat. Amb tot, entre els papers que estudiarem hi ha un full (el núm. 82) dedicat al lèxic mallorquí amb una lletra diferent a la de Milà i amb el nom de Guasp a l'encapçalament. Aquest fet i la manca de cartes entre els dos personatges reforçaria la tesi que Guasp comunicà a Milà part de la informació sobre el mallorquí que estudiarem a través de converses o de documents que, com el citat, lliurava personalment durant l'època en què fou estudiant a la Universitat de Barcelona i assistia a les classes de literatura de Milà. Com que sabem que Guasp es degué llicenciar el 1874¹⁶ i que després s'establí definitivament a Mallorca, on féu una brillant carrera política, jurídica i econòmica,¹⁷ hem de concloure que les dades comunicades a Milà, tant les de tipus dialectològic com les referents a poesia popular, són anteriors a aquesta dada, molt probablement del principi de la dècada dels 70.

15. L'única referència a Guasp en les cartes de Milà (vegeu EPISTOLARI I, ps. 224) es localitza precisament en una carta que el nostre autor adreçà a Pons i Gallarza el 1874, en què s'interessava pel lloc on el seu exalumne pensava realitzar els exàmens finals: «También tendrá V. la bondad de decirme si el joven Guasp (Don Manuel), que cursó aquí los dos últimos dos años, piensa venir á examinarse a ésta o si lo hará en la misma illa».

16. La carta de Milà a Pons que citàvem en la nota anterior indica que el 1874 Guasp no era a Barcelona, que només li restava examinar-se de les proves finals per acabar la carrera i que havia estat el dos últims anys (1872-1873) a Barcelona (o, potser, els cursos acadèmics 1871-1872 i 1872-1873). El contacte entre Milà i Guasp, doncs, degué tenir lloc fonamentalment en aquests anys.

17. Guasp fou diputat provincial entre 1879 i 1890, batlle de Palma entre 1887 i 1891 i diputat a Corts el 1893. Començà la seva carrera política com a membre destacat del Partit Liberal, però posteriorment es passà a les files del Partit Conservador i arribà a ser el cap dels mauristes a Mallorca. Com a jurista (Milà el defineix al *Roman-cerillo* com «el ahora distinguido jurisconsulto D. Manuel Guasp»), formà part de la comissió que estudià les possibilitats d'adaptar el dret foral balear (n'era un expert) a la nova realitat política espanyola i es declarà partidari de suprimir-lo, excepte la part que regulava la separació de béns en el matrimoni. Així mateix, formà part o presidí nombrosos consells d'administració de les principals empreses de l'illa, entre les quals destaquem *La Isleña Marítima*, *Ferrocarriles de Mallorca*, *Salinera Española* i la Caixa d'Estalvis de Balears.

El mateix Milà diu al *Romancerillo* que Guasp precedí Obrador a l'hora de proporcionar-li poesia popular mallorquina, per la qual cosa també podem suposar que fou el primer col·laborador del nostre autor en la tasca de recollida d'informació per a les notes sobre el mallorquí. Això significa que la part més bàsica o fonamental de les notes esmentades fou aportada per Guasp a Milà i que la tasca posterior d'Obrador consistí a completar-les i corregir-les, ja que no podem oblidar que la formació de Guasp, a diferència d'Obrador, era més jurídica que filològica.

Mateu Obrador i Bennàsser (Felanitx 1859-Palma 1909) també es relacionà intensament amb Milà mentre estudiava Filosofia i Lletres a Barcelona, però, a diferència de Guasp, hi mantingué una relació molt més constant i continuada que ha quedat plasmada en l'epistolari milanià.¹⁸ Com Guasp, Obrador també havia estudiat a l'Institut Balear i havia estat alumne de Pons i Gallarza, amb qui participà en nombroses empreses culturals.¹⁹ En iniciar la seva carrera universitària a Barcelona, que finalitzà el 1874, esdevingué aviat un dels deixebles i col·laboradors de Milà més destacables, sobretot en la recollida de poesia popular mallorquina, tasca en la qual també ajudà Marià Aguiló i Francesc Pelai Briz.²⁰ A diferència de Guasp, Obrador sempre fou un home de lletres i un apassionat per la llengua i la literatura populars, tal com demostra la seva relació epistolar amb Milà. La seva obra, dispersa i mal coneguda encara, reclama un estudi aprofundit que sigui capaç de situar adequadament la polifacètica aportació d'Obrador al nostre món cultural i literari.²¹ Obrador es revela en l'epistolari milanià com un

18. La primera carta d'Obrador a Milà és del 1871 i l'última del 1878. Vegeu l'EPISTOLARI I, p. 124 i II, p. 182. El tema principal de bona part de les cartes d'Obrador a Milà gira al voltant de la poesia popular.

19. Participà amb Pons en la creació de la «Revista Balear» i la seva continuació, «Museo Balear», des d'on es convertí en un notable animador de la vida cultural mallorquina. Així mateix, Pons l'encoratjà a participar en els Jocs Florals i en la Renaixença literària mallorquina.

20. Vegeu, per exemple, la carta núm. 84 de l'EPISTOLARI I, ps. 124-125.

21. Massot (1988:64) ha reclamat en diverses ocasions un estudi seriós i complet de la producció cultural d'Obrador i del seu paper en la vida cultural mallorquina, en particular, i catalana, en general. Sense ànim de ser exhaustius, destaquem que l'obra literària d'Obrador està formada per una poesia de caràcter tradicional, recollida parcialment i pòstuma a la col·lecció «Lectura Popular», i peces de teatre satíriques i costumistes, al-

jove escriptor inquiet i primerenc (es defineix en una ocasió com a un *atlot aprenent de poeta*) decidit en tot moment a recollir per a Milà (a qui reverencia i qualifica en nombroses ocasions de *mestre*) tota la literatura popular de la seva terra que arribés al seu coneixement. Així, sabem que Obrador ja estava preparant el 1871 (tenia 19 anys) per a Milà un voluminós aplec comentat de cançons populars mallorquines que li lliurà al final d'aquest any o al principi de 1872 i que segurament deu ser l'origen d'una part destacable de la poesia popular mallorquina que podem llegir al *Romancerillo* del 1882.²² A banda d'aquest aplec de cançons, Obrador continuà recollint en diferents ocasions més mostres de poesia popular mallorquina per a Milà.²³ L'interès d'Obrador per la literatura popular l'havia portat, fins i tot, a concebre el projecte de publicar un *Rondallayre mallorquí*²⁴ amb diversos materials que tenia recollits (que finalment no es materialitzà) i a escriure un estudi intítulat

gunes amb un notable èxit popular com *Els pretendents* (1877); fins i tot, sembla que intentà traduir alguna part de la *Ilíada* al català (vegeu EPISTOLARI II, p. 137). Així mateix, va ser un assidu col·laborador de revistes culturals i premsa diària i humorística, tant a Mallorca com al Principat, entre els quals destaquem, per una banda, la «Revista Balear», «Museo Balear», «La Ignorància» i «La Roqueta», i, per l'altra, «La Vanguardia», «La Veu de Catalunya», «La Il·lustració Catalana», «Lo Gay Saber» i «La Renaixença». A més de la seva obra literària, Obrador fou un eminent estudiós de la literatura tradicional, primer, i de l'obra lulliana, posteriorment (va ser un dels primers intel·lectuals que es dedicà a la tasca d'editar, recuperar i divulgar l'obra completa de Lluís); també fou autor de nombrosos escrits pedagògics, destacables per les seves idees avançades.

22. Es tracta dels *Apunts sobre poesia popular a Mallorca* (1871), l'únic exemplar autògraf del qual es conserva al Fons Milà de Santander. A pesar del títol, el manuscrit consta de 123 pàgines i en podem conèixer l'estructura gràcies a la carta núm. 90 de l'EPISTOLARI I (ps. 132-133). A banda de poesia popular mallorquina de tot tipus, Obrador també va incloure en els *Apunts* apartats per a les rondalles, la música popular, els «adagis» o dites i els costums populars de l'illa. Molt possiblement, doncs, aquestes són les *copiosas é interesantes muestras de poesía y semi-popular balearica* aportades per Obrador a què Milà es refereix al *Romancerillo* (MILÀ, 1882: X). A la carta 102 de l'EPISTOLARI I (ps. 151-152) podem llegir que Milà, com a mostra d'agraïment per haver-li lliurat aquest recull, qualificava Obrador de «valent donzell».

23. La relació epistolar entre Obrador i Milà ens permet saber que el primer va transmetre al segon, per carta i personalment, més exemples de poesia popular mallorquina al llarg del 1872 (vegeu EPISTOLARI I: 157, 162, 175, 176 i 182) i, en el 1877 o 1878, peces de teatre, costums i poesia popular mallorquines (vegeu EPISTOLARI II, ps. 142 i 148).

24. «Com tench rondallas recullidas a dotzenas, he pensat (per més envant) en un Rondallayre mallorquí, però d'això ja n' parlarem per llarch, si vostè vol, quant jo passe a Barcelona». Vegeu l'EPISTOLARI I, ps. 118.

Sobre les èpoques de la poesia popular mallorquina. L'interès per la literatura popular no sembla haver deixat Obrador al llarg de la seva obra, tot i que a partir de la seva dedicació a la docència²⁵ des del 1874, un cop finalitzada la carrera, aquest camp anà ocupant un lloc més secundari en els seus interessos culturals. En aquest sentit, es decantà progressivament per l'estudi de la literatura catalana antiga i, particularment, de l'obra de Ramon Llull, sobretot a partir de 1897, quan fou contractat per l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria com a preceptor dels seus fills, i pogué viatjar i copiar els manuscrits lul·lians conservats arreu d'Europa.²⁶ Amb tot, una part destacable de l'obra literària d'Obrador, tant pel llenguatge emprat com per la temàtica costumista, és deutora dels models populars mallorquins que havia après a valorar i estimar quan en recollia mostres per al seu admirat mestre. D'alguna manera, doncs, i a la manera dels romàntics, l'obra literària d'Obrador és un intent de bastir una literatura culta en models populars o, com a mínim, de dignificar la literatura popular i acostar-la a la culta.²⁷

La relació epistolar amb Milà ens permet saber que, mentre era estudiant a Barcelona, Obrador estigué en contacte personal amb Milà durant dues èpoques: en primer lloc, abans de 1871 i, en segon lloc, a partir de 1872 fins, probablement, el 1874, l'any en què es llicencià. Posteriorment, el 1877 o 1878 Obrador també visità Milà a Barcelona. Paral·lelament a Guasp, no es conserven documents o cartes d'Obrador de temàtica dialectològica a l'epistolari de Milà,²⁸ per la qual

25. Fou professor de l'Institut Balear de Palma, al qual accedí per recomanacions de Milà (vegeu l'EPISTOLARI II, ps. 37 i 50) i de la Institució Mallorquina d'Ensenyament, de la qual fou fundador i director. El 1887, però, hagué de deixar la docència i obtingué una plaça d'oficial de finances a la Delegació d'Hisenda de Barcelona, on freqüentà els ambients literaris i col·laborà en la premsa cultural i diària catalana de l'època.

26. A banda de la tasca d'edició, catalogació i recuperació dels còdexs lul·lians, feta en part amb Jeroni Rosselló, són especialment destacables les seves aportacions al coneixement de les «doctrines sociològiques» de Llull i els estudis introductoris que redactà per als tres primers volums de l'Obra Completa lul·liana.

27. Vegeu l'article de Josep Massot a la *Història de la Literatura Catalana* (1986, volum VII: 457).

28. L'única carta d'Obrador en què hi ha una breu referència a trets dialectals del mallorquí és a la núm. 308 (vegeu EPISTOLARI II, ps. 143) del 1877. Obrador hi comentava el significat de la forma «*dassa*» (*dóna'm*) que apareixia en un fragment de la representació del Cant de la Sibilla a Felanitx que havia recollit per a Milà

cosa també cal arribar a la conclusió que la informació sobre les característiques del mallorquí que aportà a Milà li fou comunicada personalment. Si, com ja hem avançat, Milà diu al *Romancerillo* que Guasp precedí Obrador en la tasca de recollida de poesia popular, també podem pressuposar que les dades sobre el mallorquí que comunicà a Milà són igualment posteriors a les de Guasp. Això ens permet deduir, així mateix, que Milà pogué comptar amb els dos mallorquins per als seus interessos filològics entre els anys 1872 i 1873, aproximadament, quan tots dos eren encara estudiants a Barcelona. En el cas d'Obrador, tanmateix, no podem descartar que també hagués proporcionat més dades lingüístiques a Milà després de 1874, ja que la relació, tot i minvar, continuà, com hem vist, fins al 1878.²⁹ Un altre aspecte que també cal destacar d'Obrador és el fet que fou la persona que comunicà a Milà l'existència del *Diccionari mallorquí-castellà* de Pere Antoni Figuera (1840), una de les referències bibliogràfiques que, com ja hem dit, el nostre autor cita i comenta en les seves notes sobre el baleàric.³⁰ Obrador, a més, li'n degué donar un exemplar o, com a mínim, prestar, ja que el susdit diccionari feia temps que s'havia exhaurit.³¹

A banda dels dos futurs notables mallorquins que hem presentat, Milà també cita breument en la seva descripció l'esmentat Pons i Gallarza, la dona de Josep M. Quadrado —Rosa Morell—, Jeroni Rosselló i Tomàs Aguiló i Forteza en les notes referents a la fonètica del mallorquí. Amb tota probabilitat, Milà devia aprofitar les estades ocasionals d'aquests mallorquins a Barcelona³² per demanar-los informa-

29. Com ja hem dit, l'última carta d'Obrador conservada a l'EPistolari II (ps. 182) és possiblement del 1878 (és un fragment al qual falta l'encapçalament). Segons el seu contingut, Obrador feia poc que havia visitat Milà a Barcelona.

30. Obrador va pensar que aquesta obra podia interessar Milà pel fet que contenia un apèndix sobre un aspecte de la cultura popular de Mallorca: un recull d'adagis i dites locals. Fins i tot, li trameté posteriorment una còpia manuscrita de l'esmentat apèndix (es conserva al Fons Milà de Santander). Vegeu l'EPistolari I, ps. 124-125.

31. Segons Colón i Soberanas (1985: 177), possiblement abans de 1859.

32. Tant Pons (que ja coneixia Milà de jove) com Rosselló foren assidus participants en els Jocs Florals de Barcelona, dels quals arribaren a ser Mestres en Gai Saber. Aguiló i Quadrado havien col·laborat junts en diferents empreses culturals i eren, com Milà, actius activistes catòlics i admiradors dels monuments antics i de les tradicions populars. Probablement, Milà conegué el matrimoni Quadrado a través d'Aguiló que,

ció sobre algun aspecte concret del dialecte llur. Concretament, Milà esmenta Pons i Aguiló en els fulls dedicats al vocalisme àton per la qüestió de la naturalesa de la *a* àtona mallorquina³³ i Rosselló i la dona de Quadrado,³⁴ en diversos apartats que tenen en comú recollir exemples de l'oclusiva palatal sorda mallorquina

Pel que fa als altres dos parlars insulars, llegim el nom d'un col·laborador en les notes dedicades al menorquí de Maó, però no en les de l'eivissenc. Es tracta de Llorenç Pons, un altre jove estudiant universitari de Milà que és presentat al full núm. 52 com a «Lorenzo Pons, clérigo (hoy el joven L. Pons)». A banda que assistí a la càtedra de literatura de Milà i que ja devia ser un seminarista, poca cosa més sabem sobre aquest informador. En tenim referències a dues cartes de Rafael Blasco i Moreno (Oriola 1836-València 1884), un altre dels amics i col·laboradors de Milà,³⁵ destinat a Maó com a jutge de primera instància. A través de la primera carta, sabem que Llorenç Pons era el fill d'un escrivà del jutjat de Maó que treballava a les ordres de Blasco, Joan Pons, i que el 1872 començà la carrera de lleis a Barcelona.

com ell, era membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Cal tenir present, així mateix, que tant Quadrado com Aguiló estaven molt interessats per la poesia popular i que foren dels primers erudits mallorquins que es dedicaren a recollir-ne mostres (vegeu MASSOT [1988]).

33. Pons és citat en el full núm. 7, intitulat *A átonas*, i Aguiló, en el núm. 8, intitulat *Átonas E*. La referència a Pons és difícil d'entendre per la mala lletra de Milà, però fa referència a les «diferències» entre les *a* tòniques i àtones del mallorquí. El nom d'Aguiló, en canvi, apareix al costat d'alguns exemples de terminacions nominals àtones de masculí i femení.

34. La referència a la dona de Quadrado apareix en el full 8 i la de Rosselló, al núm. 17. Són, respectivament, aquestes: «mujer de Quadrado parece que dice colloca [per "col·loca"] i Roselló dice que la *a* no es modificada en *ia* sinó que [il·legible] de la *q*».

35. A banda de magistrat i polític (el 1868 fou secretari de la Junta Revolucionària i de l'Ajuntament de València), Blasco fou un escriptor essencialment en castellà (publicà algunes poesies en català, tanmateix) que, com Milà, estava interessat per la cultura popular, la història i els monuments antics. A través de l'EPISTOLARI, sabem que Milà li havia demanat informacions diverses relacionades amb els seus interessos filològics i històrics i, fins i tot, que li havia consultat algunes qüestions jurídiques relacionades amb plets legals personals. En la carta núm. 145 de l'EPISTOLARI I (ps. 204), per exemple, Blasco informa Milà d'algunes característiques que havia observat en les tradicions i la literatura popular de Menorca i de la troballa d'alguns documents de l'illa dels segles XVII i XVIII.

Blasco havia recomanat el jove Pons a Milà³⁶ a través d'una carta de presentació que el pare de Pons li lliurà personalment. Posteriorment, i com a última vegada en què apareix citat a l'EPISTOLARI, Blasco s'interessà per Pons en una carta que adreçà a Milà el 1873.³⁷ La datació de les cartes, doncs, ens permet saber que Pons estigué matriculat a la càtedra de Milà durant el curs 1872-1873, els anys en què, molt possiblement, li comunicà les dades sobre el maonès que llegim en les notes que estudiarem.

En conclusió, Milà tingué com a alumnes al mateix temps Guasp, Obrador i Pons, o hi estigué en contacte personal a Barcelona, al llarg dels anys 1872 i 1873. Durant aquest bienni, doncs, i amb tota probabilitat, Milà obtingué la majoria de les dades sobre el mallorquí i el maonès que recollí a les seves notes. El fet que no es localitzin a l'epistolari milanià cartes de Guasp i Pons i que en les d'Obrador no hi hagi mencions directes o indirectes als trets que caracteritzen el mallorquí ens corrobora la relació directa entre Milà i els tres col·laboradors citats a Barcelona al llarg de l'època en què eren estudiants.

1.2. *Les entrevistes a naturals de les Balears fetes per Milà*

Com ja hem dit anteriorment, una altra font d'informació utilitzada per Milà a l'hora d'obtenir composicions de poesia popular eren les entrevistes a persones d'extracció social popular, la majoria de les quals eren dones que havien anat a fer de minyones a Barcelona o que havia entrevistat en algun dels seus viatges. Milà, per exemple, cita al pròleg del *Romancerillo* (1882:X), una «buena mujer» de l'Espluga de Francolí, que conegué en aquesta localitat el 1852, i una criada de Vallfogona de Ribes entrevistada a Vic el 1853.

En el cas de les notes sobre el baleàric, sabem a través de les notes i referències indirectes que Milà entrevistà en tres ocasions segures persones naturals de les Balears d'origen popular, tot i que no podem

36. Blasco el presentava com un *joven de bellos sentimientos*. Vegeu la carta núm. 127 de l'EPISTOLARI I (ps. 183).

37. Vegeu la carta núm. 145 de l'EPISTOLARI I (ps. 204).

descartar que n'hagués fet més. Concretament, Milà fa referència en dues ocasions —una vegada a les notes sobre el maonès i una altra a l'apartat referent al mallorquí de Sóller— a dos informadors locals que són presentats amb el mateix nom de *Hombre de la T(ierra)*³⁸ o simplement a través de l'abreviatura *T*.

L'anònim informador de Maó esmentat per Milà podria haver estat el pare del jove Llorenç Pons, Joan Pons, la persona que lliurà la carta de Blasco a Milà personalment,³⁹ però no es pot descartar que fos qualsevol mariner o treballador de Maó instal·lat a Barcelona. Pel que fa a l'informador natural de Sóller, cal tenir present que al llarg del segle XIX la presència de naturals d'aquesta localitat en els ports de la Mediterrània Occidental era freqüent, ja que al llarg d'aquesta centúria molts dels seus habitants es dedicaven al transport o comerç de taronges. No sabem si podria ser rellevant, però Pons i Gallarza, un dels amics mallorquins de Milà, tenia una certa relació amb Sóller.⁴⁰ És possible, doncs, que Pons hagués presentat a Milà algun solleric que l'acompanyés en els seus viatges a Barcelona. Amb tot, és difícil anar més enllà de les conjectures, perquè Milà no dóna cap més informació sobre la identitat dels dos *Hombre(s) de la Tierra* que cita.

Pel que fa a les notes sobre l'eivissenc, no hi consta cap nom, concret o genèric, d'informadors ni s'hi esmenta cap referència bibliogràfica. Tanmateix, en aquestes últimes notes es fa molt evident que Milà havia aprofitat dades obtingudes a través d'una conversa, la qual cosa ocasiona que l'estructuració de les notes sobre l'eivissenc sigui molt diferent de la que apareix als fulls dedicats al mallorquí i maonès. Tan-

38. El full en que esmenta l'informador solleric és el núm. 35, intitulat *Localidades varias*, en què Milà, parlant del solleric, anota «Dice el Hombre de la T. que hay diferencias de pronunciación, que en Soller (hablan) entre dientes». La referència a l'informador maonès es localitza al full 54 on Milà fa la següent observació: «Dice T. (= Hombre de la Tierra) que la c (k) es pura pero el mismo pronuncia un poco queab que en el campo de Mall. es la a inglesa que se parece un poco a la e. En Mahón la pronuncian mas dulce, la e mas cerrada (mas oe)».

39. La naturalesa de la cita que Milà atribueix al *Hombre de la Tierra* maonès (vegeu la cita anterior) suggereix que era una persona instruída i amb un mínim de reflexió metalingüística. El fet que el pare de Pons fos escrivà dóna certes possibilitats a aquesta teoria.

40. Pons morí en aquesta localitat el 1891.

mateix, si ens basem en el fet que Milà, com ja hem assenyalat, aprofitava les mateixes fonts o informadors per als seus estudis dialectals i de poesia popular, no podem passar per alt que una de les dues cançons eivissenques del *Romancerillo* del 1882⁴¹ li va ser proporcionada per una *recitadora*. Creiem, doncs, que és molt probable que aquest anònim informador femení, possiblement una de les múltiples minyones que entrevistà a Barcelona, fos també la mateixa persona en què Milà es basà per obtenir dades concretes sobre el parlar d'Eivissa.

1.3. Referències bibliogràfiques citades als fulls milanians sobre el baleàric

Com ja assenyalava Massó i Torrents (1928:10), Milà també va aprofitar algunes referències bibliogràfiques per conèixer la literatura popular del País Valencià i les Balears. En el cas de les notes que estudiem, hem de destacar que Milà emprà aquest mateix procediment per obtenir dades sobre el parlar de Mallorca i que una part destacable de les notes dedicades a aquest últim parlar conté nombroses referències a dues obres que comentarem seguidament: el *Diccionari mallorquí-castellà* (1840) de Pere Antoni Figuera⁴² i, sobretot, la *Gramática de la lengua mallorquina* (1835) de Joan Josep Amengual.⁴³

41. Es tracta de la cançó 242 I (vegeu MILÀ [1882: 218]). Concretament, és un aclariment sobre la paraula *turbasia*: «La recitadora dijo que esta palabra equivalía á “dormición”».

42. Pere Antoni Figuera i Tomàs (Llucmajor 1772-Ciutat de Mallorca 1847) era un franciscà exclaustat. El *Diccionari mallorquí-castellà*, ha estat considerat per Colón i Soberanas (1985: 177) com la primera obra lexicogràfica impresa a les Illes Balears durant el segle XIX digna d'atenció. Conté, a més, un recull d'adagis mallorquins i un interessant *Diccionariet de vârios térmes mällorquîns anticuâds ó que jâ no se usan, compôst per N., para enténdrer al célebre poeta llemosí Ausias Márc*. Com ja hem assenyalat, Milà degué conèixer aquesta obra a través d'Obrador, el qual li copià l'apèndix dedicat als adagis.

43. Joan Josep Amengual i Reus (Mancor de la Vall 1796-Binissalem 1876), doctor en dret, escriptor i filòleg. Exercí d'advocat a Binissalem, d'on fou secretari i alcalde (1822). D'idees il·lustrades i liberal (dirigí, per exemple, el «Semmanari Constitucional, polítich y Mercantil» durant el trienni liberal), sempre considerà, a diferència de la majoria de les classes cultes mallorquines, que calia dignificar i conrear el mallorquí, ja que tenia molt clar que era l'única llengua que entenia la majoria de la po-

El diccionari de Figuera és citat per Milà en tres ocasions diferents en els fulls que estudiarem. En primer lloc, totes les notes del full 72 estan dedicades a comentar la descripció del vocalisme mallorquí feta per Figuera en el pròleg del seu diccionari. Figuera, en realitat, no fa més que justificar l'ús dels diferents diacrítics que caracteritzen l'ortografia de les vocals en què està impresa la seva obra.⁴⁴ Milà, doncs, no es basa realment en una descripció lingüística sinó en uns comentaris ortogràfics que, indirectament, donen pistes sobre la pronunciació del mallorquí.⁴⁵ Milà, però, no es conformava amb la caracterització del vocalisme feta per Figuera, ja que en el full anterior havia copiat i comentat la descripció del vocalisme mallorquí de la gramàtica d'Amengual que, en termes generals, és més encertada que la de Figuera. Amb aquestes consultes Milà únicament pretenia conèixer la concepció del vocalisme mallorquí que tenien els filòlegs o erudits autòctons, car els fulls esmentats són clarament un apèndix o afegit posterior. Així mateix, cal tenir present que Milà ja havia fet una caracterització pròpia del vocalisme mallorquí en els primers fulls que

blació. Amb tot, no qüestionà la necessitat de saber i emprar el castellà i de generalitzar-lo entre els mallorquins. En el fons, i tal com assenyala Corbera (1993: 40), la seva voluntat era fer compatibles els dos idiomes. La seva obra filològica està formada fonamentalment per l'esmentada *Gramàtica* (la primera apareguda a l'illa sobre el parlar autòcton i reeditada el 1872) i el *Nuevo Diccionario mallorquín-castellano-latín*, editat en fascicles entre 1841 i 1875, que ha estat considerat per Colón i Soberanas (1985: 178) com el diccionari més representatiu del XIX mallorquí. En ambdues obres Amengual utilitza un llenguatge dialectalitzant que representa amb unes grafies curioses i disgregadores. En tractar-se de l'única obra gramatical publicada sobre el mallorquí al XIX, Milà en degué tenir coneixement a partir dels mallorquins amb qui es relacionava a Barcelona. Sobre la significació filològica de l'obra d'Amengual, vegeu Corbera (1993: 37-44) i Rafanell (1995: 300-301).

44. Figuera distingia entre tres *ee* (anomenades *petit*, *fortèt* i *fòrt* o *muda*, *tancada* i *ubèrta*, respectivament), dues *aa* i dues *oo* (anomenades respectivament *petit* i *fort*) i no separava clarament les vocals tòniques de les àtones. A fi de representar els diferents tipus de vocals, emprava un complicat, i a vegades inconseqüent, sistema d'accents (aguts, greus i circumflexos) i dièresis totalment allunyat de la tradició gràfica. A banda d'aquestes indicacions, Figuera també parla sobre la representació gràfica de la *-r* muda final, el segment geminat *bl*, les fricatives alveolars [s] i [z], la [t] final dels participis i l'ús de l'apòstrof. Per a més detalls, vegeu BERNAT, 2002 c.

45. El subtítol del pròleg del diccionari de Figuera és «Algunas notas para llegir el mallorquí de aquest diccionari, y qui (segóns el meu pòc enténdre) pòden servir de algún tânt de ortografía mallorquina».

encapçalen les seves notes sobre el baleàric a partir d'observacions pròpies i de l'ajuda d'Obrador i Guasp, més extensa i exemplificada que la de Figuera i Amengual.

En segon lloc, Milà cita breument Figuera en el full 31, dedicat a la morfologia dels verbs regulars de la II conjugació, en què compara la classificació dels verbs de Figuera i Amengual. En tercer lloc, i més extensament, Milà aprofità el diccionari de Figuera per obtenir exemples del lèxic mallorquí. En aquest sentit, els fulls 68 i 69 són un recull sense ordenar de mots mallorquins que Milà intitula simplement *Figuera*. El diccionari de Figuera, doncs, podia proporcionar a Milà sobretot informació sobre el vocabulari autòcton de Mallorca, però molt poca sobre l'estructura fonètica i morfosintàctica del mallorquí. Tot i així, Milà el tingué en compte perquè era una de les poques obres de consulta existents a la seva època que ofería algun tipus de dades sobre el català de Mallorca. No podem oblidar, així mateix, que Milà també aprofità l'apèndix d'adagis i dites populars mallorquines que conté el diccionari de Figuera per als seus estudis de literatura i cultura populars, amb la qual cosa torna a fer-se evident el doble aprofitament de les fonts mallorquines emprades pel nostre autor.

A diferència del diccionari de Figuera, la *Gramática de la lengua mallorquina* d'Amengual⁴⁶ és una font molt citada i aprofitada per Milà en les seves notes sobre el mallorquí. Amengual basava la seva gramàtica en la descripció de la parla de Mallorca, amb la qual cosa Milà tingué una eina d'ineestimable ajuda per al seu propòsit.⁴⁷ Així, hem comprovat que Milà cita directament Amengual (sovint a través

46. És probable que Milà consultés la reedició de la *Gramática* del 1872 que no la primera edició del 1835, que ja era difícil de localitzar. Amb tot, la segona edició, malgrat el subtítol de *corregida y aumentada*, no es diferencia pràcticament de la primera.

47. Sobre les causes de l'abandó o oblit al llarg del XIX del model tradicional de llengua escrita catalana a les Balears, en particular, i els Països Catalans, en general, vegeu RAFANELL, 1995. La gramàtica d'Amengual, a més, està plantejada com un mitjà per facilitar l'aprenentatge del castellà a través de la clàssica premissa pedagògica d'arribar al desconegut a través del conegut: «para emprender con fruto el estudio de una lengua estrangera, es preciso haber aprendido antes la nativa por principios. Esta máxima sentada por los sabios, ahorra el trabajo de dilucidarla, y es tan cierta como lo es que, generalmente hablando, entre nosotros el castellano es estrangero por desconocido. La necesidad de una obra que facilite su conocimiento es el motivo de la presente gramática» (vegeu AMENGUAL [1835: x-xi]).

de l'abreviatura *Am.*) en el títol dels fulls en quinze ocasions; a vegades, fins i tot, amb el número de la pàgina en què es basa.⁴⁸ Cal tenir en compte, a més, que Milà no intitulava tots els fulls, sinó només aquells que inicien un apartat. Milà, en total, cita directament la gramàtica d'Amengual en 23 dels 56 fulls (és a dir, en el 41%) que formen les notes sobre el mallorquí. Cal tenir en compte, així mateix, que la informació d'algunes notes o apartats en què Milà no cita Amengual també està basada totalment o parcial en la *Gramàtica* de l'autor mallorquí, amb la qual cosa el nombre real de fulls que es fonamenten en el contingut de l'obra citada augmenta encara més i s'aproxima segurament a la meitat.

Amb tot, les referències a Amengual estan molt desigualment repartides en les notes de Milà, ja que la gran majoria es concentren en els fulls dedicats a la morfosintaxi del mallorquí, només una petita minoria en les notes sobre fonètica mallorquina⁴⁹ i cap en les de lèxic. El pes de la gramàtica d'Amengual és tan considerable en les notes sobre morfologia i sintaxi mallorquina de Milà que es pot concloure sense cap mena de dubte que la gran majoria de fulls d'aquest bloc en són una transcripció o resum directes. A tall d'exemple, Milà es basa en Amengual en 22 dels 27 fulls que dedica a la morfosintaxi mallorquina.⁵⁰

Com ja hem dit anteriorment, aquesta és la raó bàsica que ens ha dut a fonamentar aquest article en la descripció i estudi de la fonètica baleàrica plasmada en les notes autògrafes de Milà, en les quals l'aportació de Guasp, Pons, Obrador, els informadors anònims i les dues obres comentades, així com les reflexions de Milà mateix, estan

48. Així, llegim al costat de *BAL 10*, la indicació *Am. 13*; a *BAL 12*, *Am. p 229*; a *BAL 15*, *Am. 227 y 28*; a *BAL 28*, *p 226 Am.* i a *BAL 29*, *229 Am.* El títol del full 71 és, fins i tot, *Am. p 12, 257*.

49. A banda de la descripció del vocalisme mallorquí segons Amengual, que Milà comenta en el full 71, només l'apartat *BAL 10*, dedicat al consonantisme mallorquí, està parcialment basat en la gramàtica d'Amengual.

50. Concretament, en els apartats dedicats als pronoms, preposicions, adverbis, determinants i articles del mallorquí i també, en bona part, en els dedicats a la seva morfologia flexiva nominal i verbal. Igualment, els apartats dedicats a l'ús dels diferents tipus d'articles i dels pronoms febles mallorquins també es fonamenten en Amengual.

molt més equilibrades. Tanmateix, era lògic que Milà decidís aprofitar a fons la gramàtica d'Amengual, ja que li ofería un quadre molt detallat i fàcil de consultar sobre la morfologia del mallorquí parlat⁵¹ que li permetia estalviar molts esforços i dedicar-se a la recerca de dades sobre altres aspectes del baleàric que, com la fonètica, no eren tan fàcils de localitzar a través de referències bibliogràfiques.

Pel que fa al lèxic, Milà aprofità per a les seves notes el diccionari de Figuera i els comentaris aportats per Guasp, a banda d'altres fonts no citades, però que han de consistir segurament en les converses o preguntes que adreçava als mallorquins amb què es relacionava a Barcelona i als informadors anònims balears que pogués entrevistar-hi.

1.4. Probable datació de les notes de Milà sobre el baleàric

Com ja hem assenyalat en parlar dels col·laboradors, Milà estigué en contacte a Barcelona amb Guasp, Obrador i Pons al llarg dels anys 1872 i 1873. Si tenim present que ja coneixia Obrador l'any 1871 i que aquest li proporcionà aviat el *Diccionari* de Figuera, la probable data d'inici dels fulls pot avançar-se fins 1871 o, fins i tot, 1870. També cal tenir en compte que Milà devia consultar la reedició de la *Gramàtica* d'Amengual del 1872, ja sigui en el mateix any o posteriorment. Això significa, doncs, que Milà disposà entre 1872 i 1873 de diferents canals d'informació privilegiada sobre el baleàric i que, de ben segur, els devia aprofitar. Un fet que acabaria de reforçar aquesta suposició és el canvi d'actitud de Milà respecte el baleàric a partir dels *Estudios de lengua catalana*, publicats el gener del 1875 i escrits, per tant, l'any anterior, en què el català insular és considerat un grup dialectal autònom al costat del català oriental i el català occidental. És evident, al nostre entendre, que aquest nou punt de vista fóra impossible de jus-

51. Com ja ha remarcat Corbera (1993: 41), el valor més gran de la *Gramàtica de la lengua mallorquina* no és tant la seva qüestionable qualitat científica, com el fet d'aportar una informació rellevant sobre el parlar mallorquí del segle XIX. Amb tot, i com ja remarca Rafanell (1995: 301), l'obra amengualiana no és un retrat exacte de la llengua parlada a Mallorca sinó una aproximació que no sempre bandeja les formes clàssiques o literàries.

tificar sense un coneixement aprofundit de Milà respecte a la realitat del baleàric.

Malgrat que considerem els anys anteriors a 1875 com a decisius,⁵² no podem considerar, tanmateix, que Milà hagués acabat encara la tasca de recollida de dades sobre el baleàric si ens atenim a altres fets. Així, en primer lloc, no podem oblidar que el full 69 és una invitació adreçada a Milà el febrer de 1875 sobre la qual Milà prengué notes sobre lèxic mallorquí. Com que la invitació ja no devia ser útil en el moment en què Milà en féu ús com a simple full, la data real en què hi prengué notes ha de ser posterior. En segon lloc, tampoc podem deixar de banda que, a diferència de Manuel Guasp i Llorenç Pons, Milà continuà mantenint el contacte amb Obrador fins el 1878 i que aquest col·laborador l'havia visitat l'any anterior a Barcelona. No és difícil pressuposar, doncs, que a través dels seus últims contactes personals amb Obrador, Milà encara hagués pogut recollir més informació sobre punts del baleàric que li mancaven per completar, definir o precisar. Així mateix, cal tenir present que no tenim cap dada sobre els anys en què Milà entrevistà els informadors anònims a Barcelona que cita als fulls, amb la qual cosa ens és impossible saber, a diferència de les notes sobre el mallorquí i maonès, la data aproximada en què obtingué dades sobre l'eivissenc que, com ja hem dit, són segurament el fruit d'una conversa amb una *recitadora* de l'illa.

En conclusió, cal considerar que Milà devia començar a interessar-se per conèixer la realitat del baleàric als voltants de 1870 o 1871 i, sobretot, el 1872 i 1873, anys en què probablement ja n'obtingué un coneixement destacable. A partir d'aquesta última data, Milà encara continuà prenent notes sobre el baleàric fins, com a mínim, el 1875, però no podem descartar que la data s'allargués realment fins el 1877 o 1878. En resum, doncs, hem de situar l'inici de les notes entre 1870 i 1871, i l'acabament entre 1877 i 1878, tot tenint en compte que la informació més fonamental o bàsica sobre el baleàric és anterior al 1875 (segurament del 1872 i 1873).

52. Recordem, per exemple, que Milà deia a Morel-Fatio en una carta datada el 8-IX-1875 que «tengo muchas notas sobre el catalán hablado» (vegeu l'EPISTOLARI II, ps. 55-57).

2. NOMBRE, ORDRE, ESTRUCTURA⁵³ I CONTINGUT DELS FULLS DEDICATS AL BALEÀRIC

El nombre de fulls dedicats al baleàric que es conserven al Fons Milà de Santander és de 83 en total. Tanmateix, quatre d'aquests fulls no contenen cap mena d'informació dialectal ni lingüística, ja que es tracta de fulls ratllats (el núm. 22), en blanc (els núms. 39 i 40) o amb informació no pertinent sobre el tema que ens ocupa (el núm. 77), per la qual cosa el nombre real de fulls que Milà dedicà al baleàric és de 79. Tots els fulls són quartilles, d'aproximadament 20 per 15 cm., escrites majoritàriament amb ploma (només una molt petita part amb llapis) i sempre en una sola cara. Destaquem, així mateix, que en dues ocasions Milà aprofitava papers prèviament impresos per prendre notes al marge o al revers.⁵⁴

Des del punt de vista geogràfic, el nombre de fulls dedicats al mallorquí és de 56, mentre que el menorquí de Maó i l'eivissenc compten únicament amb 6 fulls cada un. El pes del mallorquí en aquest corpus, doncs, és aclaparador. La resta de fulls, 11, excepte un,⁵⁵ estan

53. No tenim en compte l'estructuració original dels papers, és a dir, la utilitzada per l'autor. La raó fonamental és que Milà va refer diverses vegades la classificació dels fulls en què prenia notes sobre baleàric. Una de les proves més evidents d'aquest fet són els diversos encapçalaments ratllats que podem veure al costat del mètode emprat per Milà a fi d'intitular els apartats: l'abreviatura *BAL* (de *BALEÀRICO*) seguida d'un número. En algunes ocasions, fins i tot, el ratllat és tan feble que podem llegir el títol o encapçalament original. Així mateix, la numeració definitiva que acompanya l'abreviatura *BAL* presenta moltes discontinuïtats, buits i repeticions. La causa més probable d'aquest desordre és el fet que Milà va afegir informació en diverses ocasions al bloc original, amb la qual cosa la primitiva numeració es veié profundament alterada i refeta més d'una vegada. Aquesta és la causa que ens van empènyer a prescindir del sistema de classificació original de Milà i a enumerar els fulls simplement per l'ordre en què apareixien a la Biblioteca Menéndez y Pelayo, ja que estem convençuts que Milà els havia ordenat finalment segons la disposició definitiva del seu pla de treball, tot deixant de banda els primitius encapçalaments que ja havien perdut la funció ordenadora original. Vegeu la classificació original i la seva correspondència amb la que fem a BERNAT, 2003 b.

54. Es tracta dels fulls 69 —una invitació adreçada a Milà el febrer de 1875 per assistir a un acte de l'associació «Jove Catalunya»— i 82 —un full destinat a escriure cartes amb els cognoms Martín y Gómez (el nom és il·legible) imprès al marge superior esquerre.

55. Es tracta del full núm. 70, intitulat *Baleárico O*, en què Milà estableix diverses comparacions entre trets fonètics, morfològics i lèxics de les tres varietats insulars i el català central.

dedicats a lèxic baleàric en general i poden ser catalogats, per tant, com a mixtos o interdialectals. Alguns mots d'aquest últim bloc duen l'especificació del lloc d'origen (són majoritàriament mallorquins i eivissencs), però molts altres o no en presenten o duen abreviatures que no ens ha estat possible interpretar.

Els papers milanians dedicats al mallorquí estan dividits en un primer gran bloc continu de fulls (48 fulls) dividit, al seu torn, en parts dedicades, respectivament, a la fonètica (19 fulls en total: 15 per al vocalisme i 4 per al consonantisme), la morfologia nominal i mots invariables (9 fulls), la morfologia verbal, tant regular com irregular (12 fulls), l'ús de determinades categories o construccions sintàctiques pròpies del mallorquí (6 fulls) i característiques diverses d'alguns parlars locals mallorquins (2 fulls). Després d'aquest primer gran bloc continuat i les notes dedicades al menorquí i l'eivissenc, que constitueixen, de fet, la part essencial de les notes milanianes sobre el baleàric, trobem un segon bloc de papers dedicats a aspectes diversos del parlar de Mallorca format per tres apèndixs d'un total de 8 fulls: un sobre lèxic mallorquí extret per Milà del diccionari de Figuera (2 fulls), un altre dedicat igualment al lèxic mallorquí (4 fulls) aportat per Manuel Guasp, un dels seus col·laboradors, i finalment una última part (2 fulls) en què Milà comenta les dues descripcions del vocalisme mallorquí realitzades per Amengual i Figuera en les seves respectives obres.

Els papers dedicats al menorquí de Maó i a l'eivissenc, com és de suposar, presenten una estructuració molt més senzilla. Així mateix, es localitzen immediatament després del primer gran bloc de fulls dedicats al mallorquí (en primer lloc el maonès i després l'eivissenc), per la qual cosa suposem que tots els papers que van a continuació de l'eivissenc són apèndixs o afegits que Milà realitzà posteriorment. Pel que fa al menorquí de Maó, els sis fulls que Milà hi dedica estan dividits en dues parts ben diferenciades. La primera (4 fulls) està formada per una barreja de notes sobre fonètica i morfologia nominal del maonès amb alguns exemples de categories invariables, com ara preposicions i adverbis; la segona (2 fulls) està dedicada íntegrament a la morfologia verbal. Els fulls dedicats a l'eivissenc, en canvi, presenten una estructura més clara formada per tres parts ben diferenciades. La pri-

mera (3 fulls) està dedicada a la fonètica eivissenca; la segona (1 full), a presentar diverses mostres de morfologia no verbal i alguns exemples de construccions sintàctiques, i la tercera (2 fulls), a la morfologia verbal.

A continuació d'aquestes últimes notes comença un bloc de fulls destinats a aspectes diferents i que no segueixen un ordre clar. En aquesta part trobem els tres apèndixs citats sobre el mallorquí i els 11 fulls que hem anomenat mixtos o interdialectals. La majoria d'aquests darrers papers, com ja hem dit, són apunts sobre lèxic baleàric, però també hi trobem algunes notes sobre altres aspectes del català insular. A grans trets, aquests últims fulls estan formats per tres grans parts. Una primera, anomenada *Baleàric Ibiza* o *Mallorca-Ibiza*, (4 fulls), està formada per notes diverses sobre lèxic mallorquí i eivissenc i algunes comparacions entre altres aspectes dels dos parlars citats; la segona, de només un full i intítulat *Baleàric 0*, es dedica a comparar alguns trets dels parlars baleàrics i el català central, i finalment, la tercera, anomenada *Mallorca palabras* (6 fulls), està destinada, malgrat el títol, a recollir mostres diverses de lèxic d'arreu de les Balears, però predominantment del mallorquí.

Vegem resumidament en aquest quadre tota la informació que hem comentat:

QUADRE NÚM. 1

	<i>Mallorquí</i>	<i>Maonès</i>	<i>Eivissenc</i>	<i>Mixtos</i>
<i>Fonètica</i>	19+2		3	
<i>Morfologia no verbal</i>	9			
<i>Morfologia verbal</i>	12	2	2	
<i>Construccions sintàctiques</i>	6			
<i>Lèxic</i>	2+4			6
<i>Diversos aspectes</i>	2	4	1	4+1
<i>Total per dialecte</i>	56	6	6	11
<i>Total de fulls dedicats al baleàric</i>	79			

Pel que fa a la fonètica del baleàric, Milà hi dedica onze apartats o petits capítols que encapçala amb l'abreviatura *BAL* seguida d'un número. Set d'aquests apartats consten de dos fulls i cinc, d'un sol full. Gairebé tots porten, a més, un títol que resumeix l'aspecte fonètic tractat. En total, es tracta de 30 fulls que es reparteixen de la següent manera: 20 per a la fonètica mallorquina, 4 per a la menorquina (concretament, maonesa), 3 per a l'eivissenca i 3 de caràcter interinsular.

2.1. *Síntesi de la informació continguda en els papers dedicats al baleàric*

Full 1:

Milà recull les opinions d'Amengual, Obrador i Figuera sobre la naturalesa de la **a** mallorquina (tònica i àtona). Arriba a la conclusió que les diferències entre les **aa** està relacionada amb la tonicitat o atonicitat de la vocal. Comenta, també, el timbre més tancat de la vocal neutra àtona mallorquina.

Full 2:

Llistat de mots amb vocal neutra tònica (representada majoritàriament per *ê*) que són agrupats a partir de terminacions semblants a les que apareixen als diccionaris de rimes. Està encapçalat per una nota que diu *solo casos particulars, no reglas*. Hi trobem, també, sèries distintives amb els fonemes [ʼe], [ʼɛ] [ʼə]. Finalment tenim un comentari sobre la pronunciació de la neutra tònica entre la pagesia mallorquina.

Full 3:

Llistat d'exemples amb [ʼe] i [ʼɛ] (representades per *é* i *è*) agrupats també per terminacions. En alguna d'elles es confronten casos amb els dos fonemes. La majoria d'exemples, però, són amb [ʼe]. Torna a sortir la sèrie distintiva del full anterior amb uns canvis formals.

Full 4:

Nous exemples de mots amb [ʼe] i [ʼɛ]. Aquest cop, però, sense ordenar per terminacions. Hi ha un exemple de [ʼe] àtona en mallorquí (*pégar*).

Full 5:

Llistat d'exemples amb [ˈo] i [ˈɔ] (representades per ó i ò) agrupats igualment per terminacions. La majoria de les terminacions només contenen exemples d'un dels dos fonemes, però algunes presenten casos amb les dues tòniques.

Full 6:

Exemples sense ordenar amb [ˈo] tònica. Hi ha, també, exemples amb [o] àtona del mallorquí que, com les tòniques, també són representades per ó.

Full 7:

Hi llegim els següents comentaris que afecten la **a** àtona mallorquina:

— Exemples de caiguda de l'última vocal del hiat **—ia** a fi de mot en mots esdrúixols amb una petita nota sobre les restriccions socials del canvi.

— Nou comentari sobre el timbre més tancat de la **a** àtona (en realitat, la vocal neutra) del mallorquí respecte a la del central.

També hi llegim diversos exemples amb canvi de [ˈa] tònica a [ˈɛ] i comentaris sobre les diferències socials i geogràfiques en la realització del fenomen esmentat.

Full 8:

Exemples i comentaris sobre la **e** àtona mallorquina (en realitat, la vocal neutra àtona). Seguint les indicacions de Guasp, Milà creu trobar diversos tipus de **ee** àtones en mallorquí, més o menys properes a **a**. Llegim, també, dues petites notes sobre vocals àtones palatalitzades per contacte amb la palatal [ç].

Full 9:

Exemples amb **o** àtona. Alguns dels mots exemplificats són producte de la monoftongació del diftong creixent [ˈwa]. Hi ha un espai reservat per a les [i] àtones que no conté cap exemple ni explicació.

Full 10:

Comentaris sobre casos de [o] àtona mallorquina que es neutralitzen en [u]. Hi ha, també, una nota sobre el comportament del sollerí i el parlar d'altres localitats pel que fa a aquest fenomen.

Full 11:

Es presenten solament dos casos de monoftongació en mallorquí provinents d'antics diftongs tòncics.

Full 12:

S'hi llegeix una única nota sobre el pronom feble *ho*, pronunciat [əw] en mallorquí. Milà interpreta que la primera vocal és una *adición*.

Full 13:

Milà recull diferents tipus i casos d'elisió entre vocals àtones mallorquines en un apartat que intitula *Supresiones*. La majoria, com el mateix Milà indica, provenen de la gramàtica d'Amengual.

Full 14:

Exemples de caiguda en mallorquí de vocals, consonants o síl·labes en posició inicial (afèresi), medial (síncope) i final (apòcope).

Full 15:

Milà recull fenòmens de tonicitat desconeguts en català central. Primerament, parla de l'existència d'un suposat *medio acento* en vocals precedides de /c/ i /j/ palatals. Després recull exemples de formes verbals amb pronom feble enclític tònic, fenomen compartit pel balearic i el rossellonès.

Full 16:

Milà parla sobre diferents tipus de consonants mallorquines. Alguns exemples estan extrets d'Amengual. Són aquests:

- Exemples de consonants sonores en posició final de mot que es pronuncien igual que els seus correlats sords.
- Casos de pèrdua de [-r] final.
- Exemples de mots amb iodització barrejats amb altres casos de [j].

— Exemples del grup consonàntic [ll] provinent dels grups llatins -T'L-, -D'L- i -J'L- i de laterals palatals.

— Casos de pèrdua de [j] intervocàlica provinent de la iodització en mallorquí.

Full 17:

Full dedicat completament a recollir exemples de l'oclusiva palatal sorda mallorquina i de vocals palatalitzades majoritàriament per contacte amb aquest so. Milà intueix que el canvi vocàlic és produït per les característiques de la [c], recull l'opinió de Rosselló i Obrador sobre la naturalesa d'aquests sons i en fa una conclusió personal.

Full 18:

Milà recull exemples i fa alguns comentaris sobre la /ʃ/ palatal mallorquina, el fonema africacat [dʒ] quan correspon a [ʒ] en català central. A continuació, estableix un subapartat que intitula *paladiales* on s'inclouen exemples de fricativa alveolar i palatal sordes i canvis que afecten aquestes dues consonants en mallorquí, així com comentaris sobre els sons que es poden representar per la lletra X. Hi ha, també, un parell de casos de les típiques assimilacions consonàntiques mallorquines.

Full 19:

Comentaris i exemples sobre fenòmens que afecten les següents consonants i que són desconeguts majoritàriament en català central:

—La realització de [t] final en el grup -nt.

—Exemples de les africades [dz], [dʒ] i [tʃ] en contextos no sempre coincidents amb el central.

—Comentaris sobre la palatal [c] a final de mot i altres consonants en la mateixa posició.

—Pronunciació de la labiodental fricativa [v] i casos de [w] epentètica.

—Geminació de la bilabial en el grup /-bl-/.

Full 20:

Full dedicat a la primera, segona i tercera persona dels pronoms personals, tòpics i febles, en mallorquí. Les formes de cada pronom

estan classificades segons la funció sintàctica que solen realitzar (*nominativo, genitivo, dativo, acusativo, ablativo*), primer en singular i després en plural. Al marge, hi ha algunes notetes sobre altres aspectes de la morfologia no verbal mallorquina i la indicació *usos del jo*, 229 que és una referència indirecta a la gramàtica d'Amengual.

Full 21:

Continuació del full anterior amb les formes del pronom *neutro* (*ho*) i *reflexivo* (*se*). Bona part de la resta del full està ratllada.

Full 22:

Full ratllat en la seva totalitat. Sembla que contenia indicacions sobre els pronoms febles mallorquins i les seves combinacions.

Full 23:

Llista amb totes les formes que presenten els demostratius (on s'inclouen *matéx* i *altre*), possessius (tònics i àtons), conjuncions (que inclouen també els pronoms de relatiu i els interrogatius), indefinits, relatius (en realitat els pronoms *en* i *hi*), numerals i pronoms neutres en mallorquí.

Full 24:

Sota el títol *Declinac[iones], Am[engual]*, Milà recull diversos aspectes relacionats amb la formació del femení i el plural en noms, adjectius, pronoms i la concordança del participi en gènere i nombre amb altres elements de la frase.

Full 25:

Full que conté diverses llistes dedicades, respectivament, a les formes que presenten els diferents tipus d'articles mallorquins (amb una referència a la pàgina de la gramàtica d'Amengual on s'especifica l'ús de l'article literari), els morfemes de femení i plural més habituals i els adverbis de lloc en mallorquí.

Full 26:

Continuació de la llista d'adverbis de lloc en mallorquí seguit d'un altre apartat dedicat als adverbis de temps.

Full 27:

Full dedicat a recollir exemples de preposicions en mallorquí. Conté un llarg comentari sobre l'ús de *a* i *en* que remet a la pàgina 77 de la gramàtica d'Amengual.

Full 28:

Llistes d'adverbis classificats segons la classe a què pertanyen (*modo, comparación o semejanza, número o orden, afirmación, negación i duda y pregunta*).

Full 29:

Continuació del full anterior on s'inclouen els adverbis d'*indiferencia, deseo* i algunes locucions adverbials. Seguidament hi ha dos apartats: un amb mostres dels diferents tipus de conjuncions i un altre dedicat a les interjeccions, que també són classificades.

Full 30:

Full dedicat als morfemes regulars de la primera conjugació verbal. Tot i que se citen com a exemples *cantar* i *amar*, Milà només recull una part de les terminacions verbals, que agrupa segons el temps a què pertanyen, ja que es remet directament a Amengual. Alguns, com el pretèrit imperfecte i el futur d'indicatiu, només presenten un exemple de terminació. Hi ha també una nota sobre l'ús dels presents de subjuntiu en *-iga* aportada per Guasp.

Full 31:

Full dedicat a la segona conjugació verbal. Només hi consten els infinitius *témer* i *valer* i algunes notes sobre la classificació dels verbs de la segona conjugació segons Figuera.

Full 32:

Full dedicat a la conjugació dels verbs incoatius de la tercera conjugació. Milà segueix el mateix mètode del full 30. Al final, es remet a la pàgina 201 de la gramàtica d'Amengual.

Full 33:

Full amb aquesta única nota: *pone de la cuarta: dur, recaurer, creurer, treurer, veurer, deurer, desdir*. Es refereix a la gramàtica d'Amengual que contempla l'existència d'una quarta conjugació formada pel verb *dur* i els acabats en *-àurer* o *-êurer*.

Full 34:

Full dedicat a presentar algunes terminacions dels verbs acabats en *-èixer* com *merèixer* o *conèixer*. Indica que Amengual els considera regulars.

Full 35:

Full intítulat *Localidades varias*. Aporta informació sobre diverses particularitats fonètiques i morfològiques que caracteritzen alguns dels anomenats «parlars campanars» de Mallorca; concretament els de Sóller, Pollença, Lluçmajor i Valldemossa

Full 36:

Full que aparentment sembla ser la continuació de l'anterior. Hi llegim únicament una nota que ens ha estat impossible d'entendre.

Full 37:

Full dedicat a presentar sumàriament els morfemes més característics d'alguns dels verbs irregulars més usuals en mallorquí. Concretament, de dos verbs de la primera (*estar, anar*) i de la segona conjugació (*essêr, havêr*).

Full 38:

Continuació del full anterior. Hi llegim formes dels verbs *fer, voler, poder, soler* i *cabrer*. També s'indica el verb *saber*, però no se'n recull cap forma.

Fulls 39 i 40:

Fulls en blanc. És possible que estiguessin destinats a recollir formes verbals irregulars.

Full 41:

Full dedicat a la conjugació dels verbs de la segona conjugació que presenten diftong decreixent al lexema (per això el títol del full és la terminació *Ure*). Milà, com en els fulls anteriors, només recull aquelles formes dels temps verbals que creu més significatives. Els verbs *recaurer*, *crêurer*, *trèurer*, *riurer* i *clourer* són els emprats per exemplificar aquest grup. Al marge del full, però, hi ha anotats un bon nombre d'infinitius del mateix grup. Alguns d'aquests últims verbs (*beurre*, *veure*, *deure*, *viure*, *riure*, *escriure* i *seure*) també duen formes característiques de la seva conjugació. Hi llegim també diverses notes sobre la classificació d'aquests verbs en la gramàtica d'Amengual, que és la font principal de Milà en aquest full.

Full 42:

Full dedicat a la conjugació dels verbs acabats en **-ldre** i **-ndre** seguint la mateixa metodologia dels fulls anteriors. Com a exemples significatius d'aquest grup, Milà pren els verbs *valdre*, *absòlre* i *vèndre*.

Full 43:

Seguint el mètode dels fulls anteriors, Milà anota les formes més significatives d'alguns verbs irregulars de la tercera conjugació com *tenir*, *lluir*, *axir* (eixir) i *venir*. Entre els dos primers verbs, a més, s'exemplifica el verb *dur*. Els tres últims són un afegit posterior, ja que estan encapçalats per la nota *Sigue IR* i presenten una lletra diferent.

Full 44:

Continuació del full anterior sota el títol *Irreg[ulares] IR*. S'hi recullen formes significatives dels verbs *dir* i *oir*, però hi ha espai preparat per als verbs *llegir*, *teixir*, *morir* i *fugir*, que no presenten cap forma.

Full 45:

Full dedicat a recollir alguns participis irregulars, concretament els dels verbs *matar*, *absoldre* i *ubrir*, i oracions en què el participi d'un verb compost concorda en gènere i nombre amb un complement directe o un subjecte.

Full 46:

En aquest full, Milà resumeix l'ús dels articles (salats, literaris i personals) en mallorquí, tot seguint la gramàtica d'Amengual de la qual, fins i tot, se n'indica la pàgina (p. 226).

Full 47:

Continuació del full anterior.

Full 48:

Full on Milà resumeix l'ús dels pronoms personals, forts i febles, amb les formes corresponents a cada funció, que apareix a la gramàtica d'Amengual, amb la indicació de la pàgina (p. 229).

Full 49:

Continuació del full anterior amb un afegit sobre l'ús dels pronoms de relatiu *que* i *qui* i de l'interrogatiu *quin* en mallorquí.

Full 50:

Full dedicat a diversos aspectes de la morfosintaxi del mallorquí (per això s'intitula *Construcciones*). Concretament, sobre l'ús dels dos pretèrits perfets, la concordança en gènere i nombre del participi amb altres elements de l'oració i l'ús d'*essêr* i *havêr* com a auxiliars (amb els verbs que utilitzen preferentment el primer en mallorquí).

Full 51:

Continuació del full anterior. És molt difícil entendre'n la lletra.

Full 52:

Estem davant, bàsicament, d'una breu descripció del vocalisme del menorquí de Maó. Hi ha algunes notes, també, sobre consonantisme i comparacions entre la fonètica mallorquina i menorquina, d'una banda, i entre el parlar de Ciutadella i el de Maó, de l'altra. Hi llegim, a més, una nota sobre l'ús dels articles. És destacable, també, l'especificació del nom dels informadors menorquins de Milà.

Full 53:

Comentaris sobre el consonantisme maonès amb abundants comparacions amb el mallorquí.

Full 54: Notes sobre consonantisme i accentuació, per una banda, i diversos aspectes de la morfologia no verbal del maonès (morfologia del nombre, formes d'alguns pronoms personals, preposicions i adverbis), per l'altra. Freqüentment es realitzen comparacions amb el mallorquí i, en algun cas, amb el català central.

Full 55:

Breus notes sobre casos d'elisió de vocals en maonès.

Full 56:

Notes molt esquemàtiques sobre la conjugació verbal del maonès; concretament sobre verbs irregulars de la primera conjugació (-AR) i alguns de la segona (-EIXER, -URER i -LDRE). El títol *Dif[erencias]* es refereix probablement a les diferències entre la morfologia verbal del mallorquí i el menorquí pel que fa al tipus de verbs indicats.

Full 57:

Continuació del full anterior amb mostres de diversos verbs irregulars de diferents conjugacions.

Full 58:

Descripció molt senzilla d'algunes característiques del vocalisme eivissenc feta a partir de mots que contenen trets específics d'aquest parlar. Hi ha també una nota sobre la diferència entre el parlar de la Vila i el de la pagesia pel que fa a la vocal neutra tònica.

Full 59:

Descripció d'algunes característiques del consonantisme eivissenc feta, igualment, a través de mots. No s'especifica, però, el tret fònic que exemplifiquen.

Full 60:

Breus notes sobre alguns casos d'elisió vocàlica i fenòmens d'accentuació pròpia de l'eivissenc (concretament, sobre pronoms enclítics tòpics).

Full 61:

Full molt esquemàtic on es llegeixen petites llistes de determinants, articles, adverbis, pronoms i preposicions de l'eivissenc. També hi ha un petit apartat intítulat *Construcciones*, semblant al del full 50 però molt més simple. En definitiva, és un full dedicat a la morfologia no verbal de l'eivissenc amb algun exemple sobre la seva sintaxi.

Full 62:

Full dedicat a la morfologia verbal, majoritàriament no regular, de l'eivissenc. S'hi recullen exemples i terminacions diverses classificades en quatre apartats dedicats, respectivament, a la primera, segona i tercera conjugació i al verb *dur*.

Full 63:

Continuació del full anterior. Està dividit en cinc apartats: *-AR* (per als verbs de la primera conjugació), *-EIXER*, *-URE* i *-LDRE/-NDRE* (per als de la segona acabats en aquestes terminacions) i *-IR* (per als de la tercera).

Full 64:

Full amb uns pocs exemples, de difícil lectura. Sembla ser un full dedicat al lèxic eivissenc.

Full 65:

Full similar a l'anterior. Hi ha diverses notes sobre lèxic eivissenc i maonès.

Full 66:

Full destinat a establir comparacions entre lèxic, morfosintaxi i fonètica del mallorquí i l'eivissenc. La informació està desordenada i és de molt difícil lectura.

Full 67:

Continuació del full anterior.

Full 68:

Conjunt de mots i notes provinents del diccionari mallorquí de Figuera.

Full 69:

Continuació del full anterior. Cal destacar que la base d'aquest full és una invitació de l'associació «Jove Catalunya» que Milà aprofità per acabar de prendre notes sobre el diccionari mallorquí de Figuera. El text imprès, a més, permet datar l'època en què Milà prenia notes sobre lèxic mallorquí:

LA JOVE CATALUNYA

en honor del eminent pintor Marian Fortuny celebrarà sessió extraordinaria lo dissabte 27 de Febrer, en son local, carrer Nou de la Rambla, número 12, principal, á dos cuarts de nou de la vetlla, esperant de V. que ab sa assistencia donará major importancia y lluhiment al acte.

Barcelona 22 de Febrer de 1875

*Lo president,
F. Ubach y Vinyeta.*

*Lo secretari,
R. Puig y Durán*

Full 70:

Comentaris molt generals sobre la fonètica i l'entonació del baleàric. El comentari sobre el mallorquí (el més llarg) és un intent de comparar-ne l'entonació amb la del català central segons els punts de vista de Guasp i Obrador. Hi ha també alguna breu comparació entre la fonètica dels parlars de les tres illes i un comentari sobre la diferència de pronunciació del mot *dobler* segons la generació.

Full 71:

Transcripció de la classificació vocàlica del mallorquí segons la *Gramàtica de la lengua mallorquina* d'Amengual, amb algunes pun-

tualitzacions d'Obrador i Guasp. Hi ha també una nota sobre la [e] àtona en alguns verbs rizotònics i sobre la pronunciació de la [o] àtona en el parlar del *Campo* de Mallorca.

Full 72:

Transcripció de part de la classificació del vocalisme mallorquí feta per Figuera al seu diccionari; concretament, sobre les diferències entre les «lletres» E, O i A en mallorquí.

Full 73:

Full amb el nom i l'adreça de Milà: *Manuel Milá y Fontanals, Pe-layo 1*.

Full 74:

Full dedicat al lèxic propi del mallorquí. Si fem cas del títol (*Mallorca Guasp 3. Vocabulario*), Manuel Guasp fou qui li comunicà les dades, que estan apuntades en forma de llista i sense ordenar alfabèticament. Hi ha també comentaris en alguns mots per especificar-ne el significat.

Full 75:

Continuació del full anterior.

Full 76:

Llista de mots sense ordenar. Malgrat el títol (*Mallorca palabras*), hi ha també alguna anotació sobre lèxic eivissenc i maonès.

Full 77:

Llista de mots sense ordenar, majoritàriament eivissencs però amb alguna anotació sobre lèxic maonès i mallorquí.

Full 78:

Llista de mots sense ordenar, majoritàriament mallorquins però amb alguna anotació sobre lèxic maonès i eivissenc.

Full 79:

Continuació del full anterior.

Full 80:

Full amb dues llistes de mots. La primera, com en els anteriors fulls, és una barreja sense ordre de mots mallorquins i eivissencs amb predomini dels primers; la segona duu el títol *palabras modificadas* i està formada per mots amb una forta semblança formal amb paraules del català central del mateix significat com, per exemple, *Ayna* (*Ana*), *Guiterra*, *enginá*, etc.

Full 81:

Full en molt mal estat de conservació. S'hi llegeixen dues llistes de mots; alguns duen la indicació de ser mallorquins o eivissencs.

Full 82:

Llista de mots mallorquins proporcionada per Guasp a Milà (la lletra és possiblement del primer, ja que és molt clara) amb la particularitat de dur la traducció al castellà.

Full 83:

Full amb unes breus notes sobre lèxic. No duu cap títol.

3. EL VOCALISME DEL BALEÀRIC SEGONS LES NOTES DE MILÀ

El primer que es fa palès en la descripció milanesa del sistema vocàlic del baleàric és la gran abundància de dades recollides sobre el principal parlar illenc, el mallorquí, del qual podrem deduir el paradigma sencer, tant tònic com àton, amb les principals modificacions dels seus elements. Contràriament, les dades sobre els sistemes vocàlics del menorquí i de l'eivissenc de les notes milaneses, encara que força il·lustratives, són incompletes pel que fa al nombre d'elements del sistema, i pobres en precisions. Aquesta desproporció entre la descripció vocàlica del mallorquí, d'una banda, i la del menorquí i eivissenc, de l'altra, s'explica, com ja hem comentat, pel major nombre de fulls —i, per tant, de notes— que Milà dedica al parlar de Mallorca (20), a diferència dels 4 i 3 fulls dedicats, respectivament, al menorquí i l'eivissenc.

Dos fets, independentment o conjuntament, podrien explicar-nos aquesta diferència. En primer lloc, és evident que, a banda de les enquestes que pogué fer ocasionalment a Barcelona a persones procedents de les Balears, Milà depenia bàsicament de les informacions que li proporcionaven els seus col·laboradors illencs i de les referències bibliogràfiques que consultava. En aquest sentit, és clar, per una banda, que Milà tenia a l'abast descripcions gramaticals i lexicogràfiques sobre el parlar de Mallorca, però no dels dos altres parlars insulars, i, per l'altra, que es relacionava més amb mallorquins (ja fossin col·laboradors seus o no) que no amb menorquins i eivissencs. En segon lloc, i perfectament compatible amb el que acabem d'esmentar, és el fet que Milà, davant la impossibilitat de fer enquestes *in situ* a les tres illes, decidís centrar-se en una de les varietats del balear —el mallorquí— i considerar les altres dues com a complementàries, tot destacant, així, només el que no tenien en comú amb aquest últim parlar. Cal recordar que Milà ja havia fet servir aquesta metodologia als *Estudios de lengua catalana* (1875) en què el parlar de Barcelona esdevenia una mostra del català central (o oriental, segons Milà). Això explicaria, així mateix, el fet que Milà triés el parlar de Maó i la Vila d'Eivissa com a exemples bàsics del menorquí i l'eivissenc, respectivament. Així, a través de la tècnica de presentar un dialecte a partir del parlar del seu nucli més important, Milà aconsegueix, a més d'una mostra bàsica d'una varietat geogràfica, veure quins trets lingüístics caracteritzen el model de parla més acceptable o prestigiós en una determinada zona. En aquest sentit, la nota on Milà especifica què entén per parlar de Barcelona⁵⁶ és una mostra il·lustrativa de la noció que tenia sobre la mena de varietat que havia de ser presa com a base de la descripció d'un dialecte: el de les classes mitjanes i, en conseqüència, el del lloc de residència per excel·lència d'aquestes, és a dir, les ciutats o àrees urbanes.⁵⁷

Aquesta tècnica, però, s'hauria de matisar en el cas del mallorquí. En aquest cas, Milà, ja sigui per deducció pròpia o per les informa-

56. «Por lenguaje de Barcelona entendemos el más usual, especialmente en la clase media, si bien notamos los hábitos populares y vulgares que hasta el presente han llegado á nuestra noticia.» Vegeu MILÀ, 1875: 511.

57. Tanmateix, Milà comentà algunes diferències entre el parlar urbà i el de la ruralia a les notes sobre el mallorquí i als 'Estudios'.

cions dels seus col·laboradors, devia considerar que la diversitat interna d'aquest dialecte era mínima i que, per això, no calia prendre el parlar de Palma com a paradigma del mallorquí. De fet, però, el cas del mallorquí no seria una contradicció greu de la metodologia que hem comentat, ja que Milà considera, a la pràctica, el parlar de l'illa gran com una mostra emblemàtica del baleàric (anàlogament al paper que el barceloní, el maonès i l'eivissenc de Vila tenen en les altres descripcions dialectals milanianes). Amb tot, tampoc no podem oblidar que un dels principals informadors mallorquins de Milà, Manuel Guasp, era palmesà i que Mateu Obrador, malgrat ser oriünd de Felanitx, residia habitualment a Ciutat.

3.1. *El vocalisme tònic del baleàric segons Milà*

Segons Milà, el paradigma de les vocals tòniques en mallorquí (el més ben especificat en les notes) es compon de nou elements. Excepte dos vocals —un so mixt o doble i una variant de la /a/ tònica desconeguda en central— els altres set elements coincideixen amb el paradigma més general de vocalisme tònic en català; en definitiva, el sistema que Milà ja va descriure per al barceloní el 1875 i que la lingüística catalana moderna ha confirmat com el més general en català. Així, a banda de [ˈa], [ˈɛ], [ˈe], [ˈɔ], [ˈo], [ˈi], [ˈu],⁵⁸ Milà dedueix en els manuscrits que estudiem que el mallorquí té dos sons tònicos més que el català oriental no rossellonès i occidental. Una d'aquestes vocals, que podem identificar perfectament amb la vocal neutra tònica balear, és considerat per Milà com a «mixta» o «diftong simultani» i, per tant, una combinació especial de dues vocals tòniques.⁵⁹ L'altra vocal seria, segons Milà, una classe especial de la vocal central tònica que apareixeria en alguns contextos, identificable amb la /a/ palatalitzada o [ˈæ] més tancada del mallorquí,⁶⁰ i que és representada a través de les grafies **E**, **EA** o **IA**.

58. Representats per Milà a través de les grafies **À**, **È**, **É**, **Ò**, **Ó**, **Í**, **Ú**.

59. Segons les notes que hem vist, estaria format per **E** i **O**. La bibliografia milanesa sobre la vocal neutra tònica corrobora sempre el caràcter doble d'aquest fonema. Per a més informació, vegeu BERNAT, 2002 b.

60. Vegeu RECASENS, 1991: 90-91.

Com ja hem dit, no és tan fàcil deduir el nombre d'elements vocàlics dels sistemes menorquí i eivissenc a causa de l'esquemàticitat de les notes milanianes dedicades a aquests dos últims parlars. Tanmateix, i pel que fa al menorquí, les notes de Milà permeten copsar l'existència dels dos subsistemes vocàlics tònic característics de l'illa: l'oriental, que té com a model el parlar de Maó, i l'occidental, definit encertadament per Milà com el de *Ciudadela y sus pueblos*. Com és sabut, una de les diferències principals entre els dos subsistemes és la presència o absència de la vocal neutra tònica, conservada a l'àrea de Ciutadella i desapareguda en la de Maó per confluència amb la /ε/ oberta tònica. Fora d'aquesta diferenciació, Milà introdueix, com en mallorquí, un nou element vocàlic tònic en el paradigma menorquí: l'existència d'un so mixt semblant, però no idèntic (*mas dulce, mas oe*) a la /a/ palatalitzada mallorquina representada per EA, que hem identificat amb la major anterioritat de la vocal central tònica en menorquí respecte altres parlars. Tot i que la descripció de Milà es basa en el maonès, no podem assegurar que també fes extensible la /a/ lleugerament palatalitzada d'aquest parlar al ciutadellenc; entre altres raons perquè en tenia un coneixement molt limitat. Pressuposem, amb tot, que així ho hauria fet si hagués fet una descripció global del menorquí. Així doncs, és plausible deduir que Milà havia arribat a la conclusió que el sistema vocàlic tònic general del menorquí estava format per vuit elements (les set vocals més generals en català més la /a/ palatalitzada *mas dulce*), amb la particularitat que el subsistema de Ciutadella presentava una tònica més (la neutra tònica representada a l'exemple *estralla*) que el de Maó.

Una situació semblant és la que dibuixen les notes milanianes per a l'eivissenc. Així, cal pressuposar que, a més de les set vocals tòniques generals a tot el domini (excepte en rossellonès), Milà havia copsat, paral·lelament al menorquí, l'existència de dos subsistemes vocàlics tònic en eivissenc caracteritzats igualment per la presència o absència de la vocal neutra tònica. L'àrea oriental, que té com a model el parlar de la capital (o de *Vila*) i que és la que Milà pren com a base de la seva descripció de l'eivissenc, es caracteritzaria per la presència de la tònica [ə] (amb una forta tendència a esdevenir [o] en contacte amb una labial), mentre que en el subsistema del *campo* eivissenc, propi de l'àrea més occidental de l'illa, hauria desaparegut per confusió amb /ε/.

En conclusió, doncs, i malgrat alguns aspectes qüestionables, és evident que la descripció milanesa del baleàric, la primera feta des d'un punt de vista no prescriptiu, és prou encertada, ja que dibuixa a grans trets la dualitat geogràfica existent entre el sistema tònic més antic de vuit elements del baleàric (mallorquí,⁶¹ ciutadellenc i eivissenc de *Vila*) i el més modern i coincident amb la resta del domini, de set (maonès i eivissenc de *pagès*) fruit de la conversió de l'antiga [ʼə] amb [ʼɛ]. Pel que fa a la /a/ més anterioritzada o [ʼæ] descrita per Milà en mallorquí i maonès, cal reconèixer que la seva existència és indiscutible, tot i que avui no considerariem que pogués tenir la mateixa categoria fonemàtica que la resta d'elements del sistema tònic baleàric, ja que no deixa de ser una variant contextual o al·lòfon de /a/.

A continuació comentarem detalladament les característiques més notables de les vocals tòniques del baleàric que llegim en les notes de Milà. Tindrem en compte també les referències que apareixen en la seva obra publicada.

3.1.1. *La vocal neutra tònica del baleàric segons Milà*

Milà no caracteritza el so més emblemàtic de bona part del vocalisme tònic balear, la [ʼə], com una vocal diferent de les altres tòniques. El nostre autor ja havia parlat d'aquest fonema a *De los trovadores en España* (1861), la *Ressenya històrica y crítica dels antichs poetas catalans* (1865) i, sobretot, *Phonétique catalane: æ* (1876). Tal com es dedueix d'aquests articles, Milà no creia estar davant d'una vocal «pura» sinó d'una combinació especial de dos elements fonètics pronunciats molt ràpidament. Tot i així, Milà reconeixia que la vocal té un valor distintiu en balear, amb la qual cosa li atorga, almenys, la condició de ser un element bàsic i funcional en el sistema vocàlic tònic de gran part del català insular.⁶² Milà, doncs, des d'un punt de vista modern,

61. És evident que Milà no tingué coneixement dels parlars de l'interior de Mallorca en què la neutra tònica ha desaparegut.

62. Així es dedueix de la sèrie *dèu, déu, dêu*. Milà, de fet, es limita a reconèixer el que ja era evident pels parlants de les Illes.

reconeix que [ʼə] és una peça fonètica amb funcionalitat distintiva, però, des d'un punt de vista tradicional, no considera encara aquest so com a entitat diferenciada de la resta de vocals tòniques. La descripció més acurada del fonema esmentat feta per Milà es pot llegir a *Phonétique Catalane*: ɛ:⁶³

«La variété baléarique de la langue catalane possède quatre e: e inaccentué, nommé muet;⁶⁴ e accentué, ouvert; e accentué, fermé; e accentué, nommé aussi muet (une muet accentué!). On donne comme exemple ces quasi-homonymes: **deu** (dix), ouvert; **Deu** (Dieu), fermé; **deu** (il doit), muet; **seu** (il est assis), ouvert; **seu** (pron. poss.), fermé; **seu** (suif), muet. Cette dernière voyelle ou, mieux, diphtongue simultanée, subit des modifications locales et peut-être personnelles et verbales; mais elle est essentiellement de la famille de l'**eu** français et de l'**ö** allemand, c'est-à-dire composée de e et de o. Nous l'avons même entendu prononcer, sans doute par un effet de localité, comme simple **o**.»

Veiem, doncs, que Milà considera la vocal neutra tònica com un so compost de e i o (i que localment pot arribar a esdevenir una o),⁶⁵ tot i que certifica que la concepció més tradicional a les Illes Balears és concebre-la com a variant de la lletra E.⁶⁶ És interessant, també, la relació que estableix entre el so esmentat i **eu** i **ö** del francès i l'alemany, respectivament, amb els quals creu veure-hi una relació de «família». Una altra prova del caràcter mixt de ê (o oe) es basaria en els exemples *vou* i *bou* (per *veu* i *beu*), considerats com a propis del parlar *pagès*⁶⁷ de Mallorca. Segons l'article del 1876 que acabem de

63. Publicat el 1876 a la «Revue des langues romanes». Per a més informació, vegeu BERNAT, 2002 b.

64. Caldrà retenir aquesta dada per a la caracterització del vocalisme àton balear. Recordem que, segons Milà, en català oriental totes les ee àtones es pronuncien [a].

65. *Sou* i *don* per *seu* i *deu* en el cas del mallorquí; pel que fa a l'eivissenc, *voure* per *veure*.

66. Per això Milà inclou els exemples de [ʼə] (grafiada ê) entre els fulls dedicats a les E tòniques. Tot i així, els separa dels exemples de [ʼə] i [ʼɛ].

67. Malgrat que Moll (1980: 60) i Recasens (1991) interpretin aquests exemples com a labialitzacions de [ʼə], no es pot menystenir la possibilitat que alguns d'aquests casos siguin realment arcaïsmes conservats a les àrees més rurals de Mallorca ja que, per exemple, la primera forma de *veu* en català fou *vou* (< VOCE(M)), tal com es pot llegir en els textos medievals. Per a aquesta última interpretació, vegeu AGUILÓ, 1997: 455.

citar, Milà opinava que aquests casos eren anàlegs a d'altres que havien existit en català antic com *crou* i que l'explicació de l'evolució d'aquest darrer cas a *creu* s'explicava pel fet que rere la *o* gràfica de *crou* s'hi amagava el so mixt *oe* que, com hem llegit, podia variar fins a [o] en una pronunciació ràpida o descurada. Milà, doncs, i malgrat l'error de partida que implica aquesta hipòtesi,⁶⁸ havia arribat a la conclusió que la vocal neutra tònica també havia existit en el català medieval del continent i que la seva existència justificava alguns casos de canvi [ʰo] > [ʰə]/[ʰɛ] que no havien estat explicats satisfactòriament. Aquesta hipòtesi és, en definitiva, la tesi central que Milà defensa a *Phonétique catalane*.

Així, doncs, la concepció fonètica de les notes del Fons Milà de Santander concorden amb les principals idees de l'article de 1876 i, a més, semblen ser les dades que permeteren al nostre autor fonamentar la hipòtesi evolutiva esmentada. Aquest fet ens permetria situar la redacció de les notes que estudiem en una data no molt llunyana a 1876. Cal remarcar, també, que en cap moment Milà relaciona aquest so tònic amb el seu correlat àton, ja que la seva percepció del vocalisme àton li ho impedia.⁶⁹ La concepció segons la qual hi ha sons bàsics o «purs», sovint coincidents amb els que poden ser representats amb l'alfabet llatí, i que tots els altres en són variacions subjau en la caracterització milaniana de la vocal neutra tònica i, com veurem també, en la concepció del vocalisme àton del balear.⁷⁰

68. Efectivament, *crou* prové del llatí CROCE. El pas posterior d'aquest mot a *creu* s'ha d'explicar per analogia amb casos com *deu* (<DEBET), molt més abundants en la llengua antiga, i alhora, potser, per dissimilació del tret labial.

69. El fet que Milà qualifiqui en diverses ocasions tant [ə] àtona com [ɛ] tònica amb el terme «muda» no ens ha de fer creure que hi veiés una relació. Quan Milà anomena els dos sons esmentats amb el mateix terme, és evident que copiava la terminologia vocàlica de la gramàtica d'Amengual (1835) en què són descrits com a *e muda larga* i *e muda breve*, respectivament. Però Milà, a més, és contradictori en l'ús del terme «muda» ja que en una nota dels *Estudios de lengua catalana* (1875) diu: «la muda ha de ser la (vocal) que no se pronuncia. Esta última denominación se ha aplicado impropriamente a la *e* convertida en *a* (...) en el lenguaje que ahora estudiamos, y a la *e* escrita mallorquina en casos en que corresponde a la vocal doble o diptongo simultáneo *oe*». Malgrat el que acabem de llegir, a *Phonétique Catalane* (1876) anomena la neutra tònica *muet accentué*.

70. Per a més informació, vegeu BERNAT, 2002 b.

Si bé tot faria esperar que la descripció milaniana de la naturalesa de [ə] en les altres dues illes balears fos la mateixa que la que acabem de veure per al mallorquí, els exemples que contenen el so tònic esmentat en les notes sobre el menorquí i l'eivissenc semblen reflectir que Milà n'havia fet una interpretació paral·lela però no coincident. D'entrada, solament hi ha una breu nota sobre el caràcter mixt del so en el parlar de la Vila d'Eivissa i, encara, no és taxativa: «voure a veces parece mixta». A diferència dels exemples mallorquins, la grafia dels casos recollits en les altres dues illes, escrits majoritàriament amb la lletra **A**, semblen indicar que Milà, més que un so mixt, considerava [ə] com una variant de /a/ en menorquí occidental i eivissenc oriental. L'última nota esmentada sobre l'eivissenc dóna a entendre, a més, que en aquest parlar la vocal neutra tònica seguida de [w] ha arribat a confondre's amb la [o], un fenomen que Milà havia detectat també com a propi del parlar rural a Mallorca. En aquest sentit, cal recordar que els casos mallorquins de [ə] sempre són representats amb les lletres **Ê** o **OE**, tret dels casos amb el diftong [əw], propis de la pagesia mallorquina, grafats amb **OU**.

Amb tot, aquestes diferències gràfiques no necessàriament haurien de representar concepcions fonètiques no coincidents. Així, una possible explicació de la divergència gràfica en la representació de les diferents [ə] del baleàric podria raure en el fet que els diversos col·laboradors de Milà interpretessin de manera diferent la naturalesa de la vocal tònica o que seguissin diferents tradicions gràfiques. Segons aquest punt de vista, Milà respectaria la grafia dels exemples tal com els havia rebut, tot considerant que pertanyien a una tradició gràfica genuïna de cada illa, però que eren essencialment la mateixa vocal. En aquest sentit, no podem oblidar que a *Phonétique Catalane* Milà parla en tot moment de *variété baleárique de la langue catalane*. Tanmateix, no deixa de ser una certa contradicció que una persona amb les idees tan clares sobre la naturalesa de la vocal neutra tònica del baleàric (tal com es dedueix de la lectura de l'article suara citat) representi de manera diversa el so esmentat en mallorquí, per una banda, i menorquí i eivissenc, per altra. És difícil saber, doncs, si la divergència en la representació de [ə] s'origina en una percepció diferent de la vocal en cadascuna de les illes per part de Milà (o els seus col·labora-

dors) o es tracta d'una simple variació que respecta la grafia de les fonts originals o les preferències dels seus informadors.

Pel que fa a la resta del menorquí i eivissenc —l'àrea d'influència de Maó i el parlar occidental de l'illa pitiüsa—, Milà hi constata l'absència de [ʔ] (per confluència amb [ʔ])⁷¹ en els sistemes vocàlics tòncics respectius. Hauria estat molt interessant que Milà hagués aportat més detalls sobre l'àrea geogràfica exacta d'aquestes dues últimes zones, ja que això ens hauria permès copsar la dinàmica del canvi esmentat en el segle XIX. La migradesa d'exemples, però, no ens permet deduir l'extensió precisa de la isoglossa en aquestes dues illes al darrer terç del segle XIX ni en quins grups socials l'evolució fonètica estava més avançada.

3.1.2. La /a/ anterioritzada del baleàric segons Milà

La característica més rellevant de la descripció milaniana de la variant palatalitzada de /a/ en mallorquí ([ʔa+])⁷² és la dificultat per precisar-ne les característiques, un fet que deduïm de les múltiples representacions gràfiques del so assajades per Milà i en el tractament del fenomen tant en els apartats dedicats al vocalisme com al consonantisme. En aquest sentit, cal tenir present que Milà devia trobar-se davant de diferents fenòmens que per la seva gran proximitat poden arribar a semblar el mateix. De fet, en les descripcions dialectals modernes, encara no se separa prou clarament el que seria la naturalesa més anterior de tota /ʔa/ en mallorquí⁷³ del que són pròpiament els canvis en la vocal baixa per influència de l'entorn sil·làbic de caràcter palatal, especialment de la [c] i [j] existents a una part del

71. Vegeu informació més detallada sobre aquest canvi a MONTROYA, 1995.

72. A partir d'ara indicarem amb el diacrític +, que representa el matís fònic «avançat», a la dreta del símbol [a] l'al·lòfon palatal o anterior de la /a/ mallorquina. Tot i que l'A.F.I. situa el diacrític esmentat damunt o davall del símbol de la vocal afectada, les fonts del processador de textos utilitzat aquí no ens permeten situar-lo en aquestes posicions.

73. Més anterior que en català central segons Recasens (1991: 90-91). Potser era això el que volia dir Milà en la nota «Menjáa tónica mas fuerza».

mallorquí.⁷⁴ Així, doncs, es tractaria de dos fenòmens que incideixen damunt de /'a/, però mentre un és general a l'illa, l'altre solament n'afecta una part. A banda d'aquests dos aspectes, caldria precisar i trobar una explicació satisfactòria per als casos en què ['a] canvia a ['ɛ] seguida d'una vibrant [r] (amb un so palatal, a més, o sense), alguns dels quals són compartits per altres parlars catalans. Així mateix, caldria veure la interrelació entre els tres fenòmens esmentats. La complexitat del tema, doncs, hauria fet que Milà, en comptes d'assajar una explicació dels canvis que afecten /'a/ en mallorquí, hagués preferit fer una presentació puntual de diferents casos de transformació de la vocal central tònica, interpretats a vegades com a canvis en e i, sobretot, en **ea** o **ia**, ja que eren fenòmens desconeguts en català central.

Així, casos recollits per Milà com *viqueri*, *guiterra* o *llerch* poden ser explicats per la influència del context consonàntic⁷⁵ format per una ròtica (més una palatal a vegades), la qual cosa donaria una solució satisfactòria a casos similars en altres parlars catalans (nord-occidental de transició, central nord-oriental i valencià) que no tenen actualment ni consonants oclusives palatals ni realitzacions més anteriors de /'a/.⁷⁶ Aquests casos poden ser tractats independentment de la palatalitat pròpia del mallorquí en determinades vocals i consonants. Altres casos com *quiar* o *quearn*, *queab* (per *car* i *carn*, *cap*) serien mostres del canvi ['a] > ['a+]/['æ]⁷⁷ explicables, com en d'altres

74. Vegeu la localització d'aquestes dues consonants palatalitzades a VENY, 1983: 81, i MOLL, 1980: 57.

75. Vegeu RECASENS, 1991: 100-101; COROMINES, 1976: 92-93; MOLL, 1991: 77, i MORA, 1994: 100-101.

76. Les dades aportades per Recasens (1991) suggereixen que determinats parlars han anat modificant la centralitat de la /'a/ tònica en determinats contextos i que, d'aquests, el mallorquí és la varietat que ha portat el canvi al màxim de contextos. Segons l'autor suara esmentat, variants especialment palatalitzades de /'a/ es donen sistemàticament en mallorquí i amb independència del context. Fins i tot, dins del parlar de Mallorca caldria també distingir les zones especialment proclius a la pronunciació de ['a+] palatal i a modificar-la en ['ɛ] (per exemple, Son Servera, Felanitx, Sineu i, en general, l'àrea de Mallorca que presenta oclusives palatals) de les àrees que mantenen realitzacions més acostades a les del català central i on els canvis que afecten la /'a/ tònica són força menys abundants (per exemple, Calvià, Sóller o Bunyola).

77. *Quearn*, fins i tot, podria ser una mostra de la diftongació de ['a] en [e'a] o [e'ɛ] com la que té lloc a Son Servera. Vegeu VENY, 1983: 100 i RECASENS, 1991: 91.

llengües romàniques,⁷⁸ per la propagació de la palatalitat de la consonant a la vocal tònica. Aquests casos caldria, a més, relacionar-los amb les palatalitzacions de vocals neutres àtones que, etimològicament, provenen de la vocal central i que Milà representa com a canvis de **a** en **e** o **i**.⁷⁹

Malgrat els pocs exemples de /a/ anterioritzada o modificada recollits per Milà en els altres dos parlars baleàrics, la descripció milanesa del menorquí és molt significativa pel que fa al tipus de canvis que comentem. Pensem especialment en la nota sobre la *a inglesa dulce*,⁸⁰ que Milà descriu com a pròpia del *campo* de Mallorca, i que també existiria en maonès a través d'una variant més «dolça». A la llum de les dades actuals, és evident que Milà s'està referint a la variant anterioritzada de la /a/ tònica⁸¹ comuna a diferents zones de Mallorca i Menorca. Tot i així, i tal com percep encertadament Milà, localitats rurals mallorquines com Son Servera, Felanitx, Campos, Sineu, Pollença, Manacor i Capdepera presenten una realització més palatal que Maó i Ciutadella. Aquesta diferència, doncs, és la que justificaria la «dolcesa» de la vocal en menorquí segons Milà. Pel que fa a l'eivissenc, on les realitzacions palatals de [ʲa] són molt menys freqüents que en les altres dues illes, els pocs casos amb la /a/ tònica modificada (*sutrec*, *lloch*) poden ser explicats perfectament com a inflexions produïdes pel context consonàntic, especialment per la vibrant, paral·leles a les que també es troben en d'altres parlars catalans.

En conclusió, Milà detecta variants més o menys palatalitzades de /a/ en mallorquí i menorquí que descriu i representa de manera intuïtiva, però prou encertada, amb les grafies **EA** o **IA**, i diferents canvis de la vocal tònica central en [ʲe] produïts o per influència de les oclusives palatals del mallorquí o per d'altres contextos amb conso-

78. En francès, per exemple, la vocal tònica de CARU es modificà en *cher* per la propagació de la palatalitat de la consonant precedent.

79. Es tracta de casos com *guenancia*, *musique*

80. «Dice T. que la c (k) es pura pero el mismo pronuncia un poco *queab* que en el campo de Mall. es la a inglesa que se parece un poco a la e. en Mahón la pronuncian mas dulce, la e mas cerrada (mas oe)».

81. Representada per Recasens (1991: 91) a través de [ʲa+].

nant palatal i/o vibrant. Milà, però, davant de la limitació de les dades de què disposa i, sobretot, per la complexitat de la qüestió, no busca establir regularitats sinó donar acta de fe dels fenòmens esmentats, sense plantejar-se si està davant de fets sense relació o, contràriament, davant d'un mateix procés que cal justificar. Pel que fa a l'extensió del tancament de [ʼa] en mallorquí, caldrà, a més, retèner la interessant dada de variació lingüística aportada per Milà sobre la pronunciació *vicari/viqueri* en mallorquí⁸² i que sembla reflectir una extensió del fenomen, menys extensa que l'actual, en la Mallorca del segle XIX, tant en grups humans com en zones, que caldria, però, investigar.

3.1.3. *Les altres vocals mitjanes tòniques del baleàric segons Milà*

Un aspecte a destacar de les notes sobre vocalisme tònic mallorquí són les sèries distintives *sèu, séu, sêu* i *dèu, déu, dêu*⁸³ en què Milà confronta les tres *ee* tòniques mallorquines. Es tracta d'exemples usats tradicionalment pels gramàtics i mestres mallorquins per tal de mostrar els diferents tipus de sons tònicos que podien ser representats amb la lletra *E*. És segur que Milà va prendre els exemples citats de la *Gramática de la lengua mallorquina* d'Amengual i del pròleg del *Diccionari mallorquí-castellà* de Figuera. La tradició de presentar mots que només es diferenciaven pel tipus de *ee* tòniques ha de ser molt antiga a Mallorca, car una de les sèries anotades per Milà (*Déu, dèu, dêu*) ja és present a l'anònim *Nova art de trobar* i a l'*Art de trobar* de Francesc d'Oleza, ambdós del segle XVI.⁸⁴

Centrant-nos en les altres dues *ee* tòniques del mallorquí, [ʼe] i [ʼɛ], la tècnica amb què Milà presenta les dues tòniques esmentades en els fulls que comentem és pràcticament la mateixa que llegim a la descripció milanesa del barceloní.⁸⁵ Fins i tot, els paral·lelismes augmen-

82. *Vicari campo, viqueri ciudad, pueblo bajo*.

83. Els exemples *dèu* i *sèu* són representats en una ocasió a través de *dou* i *sou* amb el comentari (*campo*).

84. Vegeu ROSSICH, 1995: 63 i 123.

85. *Estudios de lengua catalana* (1875).

ten si tenim present l'elevat nombre de mots coincidents que contenen ambdós estudis. Això explica que Milà cometi una sèrie d'errors en les notes, ja que diferents mots que inclou a l'apartat dedicat als mots que presenten ['ɛ] en mallorquí són casos que es pronuncien realment amb ['ə]. Els paral·lelismes entre els papers que estudiem i els *Estudios de lengua catalana* són molt elevats i no es limiten solament a les tècniques d'exposició i classificació dels sons recollits, sinó també en l'estructuració general dels apartats.⁸⁶

Dos són els punts més destacables en la caracterització milaniana de les **ee** tòniques del baleàric. El primer es detecta en les descripcions del menorquí i l'eivissenc i fa referència al fet que Milà reflecteix en les seves notes que una part dels dos parlars esmentats (maonès i eivissenc occidental, específicament) havien modificat l'obertura de la ['ə] del sistema tònic baleàric més genuí fins fer-la coincidir amb una ['ɛ]. Evidentment, aquest canvi fonètic, que els estudiosos han datat al principi del segle XIX,⁸⁷ acostava el maonès i el parlar de la pagesia eivissenca al vocalisme tònic de la resta del domini⁸⁸ i comportava una de les primeres grans escissions en el vocalisme del català insular. Les dades de Milà, per tant, tenen el valor de confirmar-nos que al darrer terç del XIX l'evolució ja havia esdevingut un dels trets més característics del parlar oriental de Menorca i occidental d'Eivissa. Així, doncs, les notes *vèure*, *campo*, per a Eivissa, i *estralla*, *Ciudadela y sus pueblos*, per a Menorca, són una de les primeres manifestacions escrites per un científic de la principal isoglossa que divideix el parlar de les dues illes esmentades.

El segon punt més destacable de les notes que comentem és una anotació poc precisa sobre una característica general en les **ee** tòniques mallorquines que, amb tota probabilitat, fa referència a les ['e] tancades:⁸⁹ «Bé, e algo sucia ge(neralme)nte las acentuadas». És pro-

86. Recordem, per exemple, el fet que Milà utilitzi l'accent obert i tancat en **ee** i **oo** tòniques com a eina de descripció del grau d'obertura vocàlica, una tècnica que no implica, però, cap preferència ortogràfica, ja que també l'aplica a la representació de vocals àtones com la [o] mallorquina.

87. Vegeu VENY, 1983:83 i, sobretot, MONTROYA, 1995.

88. Excepte el del rossellonès.

89. Així ho deduïm per l'exemple que encapçala la nota: *bé*.

bable que Milà intentés descriure amb aquest adjectiu el fet que la [e] tònica del baleàric sigui més oberta (també en valencià i alguerès) que en català central.⁹⁰ Ja hem vist que, segons la terminologia tradicional que utilitza Milà, un so serà «pur» o «impur» (*sucia* en seria un sinònim)⁹¹ si coincideix més o menys amb els models de pronunciació més prestigiosos, ja sigui l'ortoèpia tradicional catalana,⁹² castellana o llatina. Milà, doncs, en sentir la [e] baleàrica, que presenta un camp de dispersió més variable i una obertura major que la del català central, il·lustraria amb l'adjectiu *sucia* aquesta diferència fonemàtica que allunya la vocal tònica mallorquina d'allò que entre els gramàtics tradicionals es considerava com un so pur o *limpio*.

Valdria la pena destacar, també, la vacil·lació que hem detectat en la descripció de la vocal tònica del mot *dobler*, que Milà grafia a vegades amb la lletra ê (és a dir, [ɛ̃]) i d'altres amb é, que no sabem si cal interpretar en clau fonètica, ja que la pronunciació habitual del mot en baleàric és amb /e/ tancada. Destaquem, finalment, els diversos casos mallorquins amb [ɛ] provinents del tancament i/o palatalització de [a], com ara *viqueri*, *llerch* i *guiterra*, un fenomen que devia interessar força Milà perquè en recull un bon nombre d'exemples.

Pel que fa a la resta de notes, cal dir que a banda dels comentaris sobre la presència o absència de [ɛ̃] en una part del menorquí i eivissenc, Milà no fa cap comentari sobre les altres ee tòniques ([e] i [ɛ]) d'aquests dos parlars, amb la qual cosa podem donar per segur que ja considerava suficient la informació recollida sobre les dues vocals tòniques esmentades en mallorquí pel fet que no hi havia diferències essencials en aquest aspecte entre el vocalisme de les tres varietats del baleàric.

90. Vegeu RECASENS, 1991: 70.

91. Recordem els adjectius que Milà utilitzava en la seva famosa classificació dialectal del català del 1861: «La parte occidental-meridional, en que se pronuncia el catalán con más limpieza y en general como se escribe, y la parte oriental (...) en que las vocales son menos limpias y hay sustitución de vocales». A *Quatre mots sobre Ortografia Catalana* (1875:163), Milà torna a dir: «ahont cabalment se pronúncian ab mes pureza les vocals, és a dir, a tot lo regne de València y a la que's diu ara província de Lleyda y un bon tros de la de Tarragona».

92. Vegeu-ne les característiques a ROSSICH, 1995.

La gran similitud existent entre la descripció milaniana del mallorquí i la del barceloní torna a ser present en la caracterització de les oo tòniques del baleàric. Així mateix, el fet que Milà no comprovés la pronunciació exacta dels mots que anotava en les seves notes sobre el mallorquí el duu, igualment, a cometre alguns errors pel que fa a l'obertura o tancament real de la vocal tònica en aquest últim parlar.⁹³ Milà tampoc no fa cap mena de comentari sobre les oo tòniques del menorquí i eivissenc per la qual cosa deduïm també que no hi havia trobat diferències essencials amb el mallorquí i/o el català central.

Aixó, doncs, Milà no es preocupa gaire de comprovar la distribució exacta dels quatre sons tònicos [e], [ɛ], [o] i [ɔ] en mallorquí i molt poc en els altres dos parlars illencs. El fet que en un elevat nombre de casos el baleàric presenti el mateix tipus de tònica que el català central podria ser el motiu que hagués induït Milà a no preocupar-se excessivament per la comprovació de l'obertura exacta dels exemples baleàrics que recollia a les seves notes. Aquest excés de confiança ha de ser el responsable principal dels errors que hem detectat en els apartats que Milà dedicà als quatre sons tònicos esmentats en la descripció dels tres parlars, especialment en mallorquí. La dependència de la caracterització del menorquí i eivissenc respecte a la del parlar de l'illa gran, que ja hem comentat, ens explicaria que sols es comentí allò que no hi coincideix (l'existència o absència de [ɔ]).

No voldríem acabar aquest capítol sobre el vocalisme tònic sense esmentar sumàriament alguns dels comentaris generals sobre l'accentuació del baleàric que llegim en les notes milanianes. Així, destaquem els comentaris sobre l'existència en mallorquí d'un suposat *medio acento* o que en alguns infinitius la vocal tònica és articulada amb *más fuerza*. És evident que aquestes percepcions devien ser originades per l'entonació mallorquina que acompanya la realització de les síl·labes palatalitzades. Així mateix, el caràcter més obert de les vocals tòniques en baleàric, sobretot en mallorquí, respecte al català central tam-

93. Tot i així, cal reconèixer que algun dels mots equivocats porten un interrogant, fet que no veiem, en canvi, a l'apartat dedicat a les ee tòniques del mallorquí.

bé devia ajudar Milà a formular aquest tipus d'opinions. Remarquem, per acabar, l'interès de Milà per tal de recollir exemples de pronoms febles enclítics tòncics en els tres parlars insulars, als quals sempre dedica un apartat específic, i la curiosa diferenciació que estableix entre mots esdrúixols i *semi-esdrújulos*, que, era habitual entre alguns gramàtics de l'època.⁹⁴

3.1.4. *Síntesi general de les notes milanianes sobre el vocalisme tònic baleàric*

En conclusió, la visió general del vocalisme tònic balear que es desprèn dels manuscrits de Milà destaca principalment per dos aspectes. D'una banda, la riquesa i precisió de dades sobre el mallorquí que esdevé, de fet, el paradigma bàsic del baleàric, en contrast amb les poques dades que trobem sobre vocalisme tònic menorquí i eivissenc. De l'altra, es percep clarament que Milà recull en tots tres parlars moltes dades sobre unes determinades vocals i molt poques o gens d'altres.⁹⁵ És evident que el gran nombre de notes sobre les ['a+] o [æ] palatalitzades (grafiades *ea* o *ia*), les ['e] (grafiades *è* o simplement *e*) i la vocal neutra tònica (grafiada *ê*, *oe*, *a* o fins i tot *o*), presents en les tres descripcions dels parlars baleàrics, reflecteixen l'interès de Milà per destacar les especificitats del vocalisme tònic baleàric. Així mateix, és clar que les notes sobre el primer i últim so esmentats són les més abundants. En conseqüència, Milà s'interessa principalment per recollir dades sobre dos sons vocàlics tòncics que no apareixen a la resta del domini lingüístic del català. Una síntesi esquematitzada del paradigma del vocalisme tònic balear segons Milà és la que podem llegir en el quadre núm. 1:

94. Segons Segarra (1985: 83), a la gramàtica del pare Nonell de 1898 també hi apareixen mots catalogats com a *semi-esdrújuls*.

95. Hi ha un apartat buit sobre la ['i] i ['u] tòncics en els fulls dedicats al mallorquí. En menorquí i eivissenc ni s'esmenten; tampoc hi ha dades en aquests dos darrers parlars sobre ['e] i ['o].

QUADRE NÚM. 1

<i>Milà</i>	<i>A.F.I.</i>	<i>Mallorquí</i>	<i>Menorquí</i>	<i>Eivissenc</i>
<i>A</i>	[^l a]	+	-	-
<i>EA, IA, E</i>	[^l a+]/[æ]	+	+ ⁹⁶	-
<i>È</i>	[^l ɛ]	+	+ ⁹⁷	+ ⁹⁸
<i>É</i>	[^l e]	+	-	-
<i>Ê, OE, A</i>	[^l ə]	+ ⁹⁹	+ ¹⁰⁰	+ ¹⁰¹
<i>Ò</i>	[^l ɔ]	+	-	-
<i>Ó</i>	[^l o]	+	-	+ ¹⁰²
<i>I</i>	[^l i]	-	-	-
<i>U</i>	[^l u]	-	-	-

(+): n'hi ha dades; (-): no n'hi ha dades.

3.2. *El vocalisme àton del baleàric segons Milà*

3.2.1. *Les vocals centrals i anteriors àtones del baleàric*

Milà ha passat a la història de la lingüística catalana per haver estat el primer filòleg que va assajar una classificació científica dels parlars catalans. En un primer moment, a *De los trovadores en España* (1861), Milà distingí dues varietats de català (oriental i occidental) caracteritzades precisament per algunes diferències en la realització del vocalisme àton. Específicament, Milà afirmava que la varietat oriental del català confonia en posició àtona les *ee* i les *aa*, per una banda, i les

96. Més «dolça» que la mallorquina.

97. Només hi ha dades sobre el parlar de Maó.

98. Només hi ha dades per al parlar del *campo* d'Eivissa. Cal tenir en compte també els casos *sutrec*, *llerch*.

99. Hi ha, però, un cas de discrepància amb el mallorquí general: *tonet e abierta* (solleric).

100. Només hi ha dades de *Ciudadela y sus pueblos*.

101. Tot i que Milà no ho especifica, les dades es refereixen probablement al parlar de la vila d'Eivissa.

102. És, de fet, la vocal del diftong [^ləw] que, segons Milà, *a veces parece mixta*.

oo i les uu, per l'altra, mentre que la varietat occidental distingia clarament en posició àtona les quatre vocals esmentades.¹⁰³

Posteriorment, a *Estudios de lengua catalana* (1875), Milà proposa una nova classificació divisió dialectal, ara ternària, dels parlars catalans en què el baleàric és considerat un grup dialectal autònom al costat de l'oriental i l'occidental:

«El catalán contemporáneo o hablado és uno, pero ofrece modificaciones secundarias que constituyen tres principales variedades.

1ª Catalán oriental (E.: gran parte de Cataluña, Rosellón y Alguer);

2ª Catalán occidental (S.O. y O.: Valencia y una parte de Cataluña);

3ª Catalán baleárico. – El oriental, al cual pertenece la subvariedad de Barcelona, se distingue del occidental en que la e y la o átonas se confunden respectivamente con la a y la u.»

Tanmateix, i com acabem de veure, Milà només defineix les dues primeres varietats —l'oriental i l'occidental— amb les mateixes característiques que ja havia assenyalat el 1861. L'absència de definició de la tercera varietat —el català baleàric— és la causa que la classificació ternària del 1875 hagi passat inadvertida o s'hagi abandonat perquè, si s'acceptava, una de les parts quedava sense definir. Amb tot, Milà va intentar precisar els trets més generals que l'havien dut a establir la classificació dialectal del 1875 en un treball col·lectiu poc conegut, *I parlari italiani in Certaldo alla festa del V centenario di Messer Giovanni Boccaccio* (editat el 1875 per Giovanni PAPANTI), en què, com veurem seguidament, la fonètica del baleàric és una de les raons que justifiquen la divisió tripartida esmentada:¹⁰⁴ «BALEÁRICO, che a una fonetica speciale, serba l'articolo *es* e antiche flessione verbale». Tanmateix, Milà continua mantenint la indefinició, tot i que no tan acusada, de la seva proposta de classificació, especialment en un aspecte clau: les ca-

103. «Entre las muchas diferencias locales de pronunciación en diversos puntos de Cataluña (...) se distinguen dos grandes divisiones: la parte occidental-meridional, en que se pronuncia el catalán con más limpieza y en general como se escribe, y la parte oriental, en que se altera la pronunciación, en que las vocales son menos limpias y en que hay sustitución de vocales. Esta sustitución es la de la a a la e y la de la u a la o en todas las sílabas no acentuadas.» MILÀ (1861: 432-433).

104. Per a més informació, vegeu BERNAT, 2000.

racterístiques de la fonètica insular. Així, doncs, no és estrany que la moderna lingüística catalana hagi adoptat la divisió binària de Milà de 1861, la més antiga, per la claredat i efectivitat dels seus criteris.¹⁰⁵

A banda de la divisió ternària esmentada, que creiem estar en condicions de poder justificar a través de la interpretació de les dades presents en els manuscrits de Milà sobre el vocalisme baleàric, les dues classificacions milanianes plantegen una qüestió que ha passat força inadvertida, però que recentment ha estat detectada i estudiada per alguns filòlegs.¹⁰⁶ Ens referim, específicament, a la qüestió de com s'ha d'entendre exactament l'expressió *la e (...) se confunde con la a*. El fet que Fabra fos el primer lingüista català que caracteritzà encertadament el resultat de la neutralització de [ʼa], [ʼe] i [ʼɛ] en posició àtona¹⁰⁷ com un so nou *intermedio entre la a y la e muda francesa*¹⁰⁸ ha fet oblidar que abans del reformador de la llengua no existia el concepte de vocal neutra en català oriental.¹⁰⁹ Sí que podem detectar, en canvi, en alguns estudiosos la idea de confusió entre determinats sons o «lletres» i, per tant, una noció primària del concepte de neutralització fonètica entre les vocals àtones d'una part del català.¹¹⁰ Però no podem trobar abans de Fabra¹¹¹ ningú que digui que en el registre àton

105. El cas més clar és la classificació dialectal de Joan Veny (1978) que és, de fet, una ampliació i perfeccionament de la divisió binària milanesa. Això no obvia, però, que recentment alguns estudiosos hagin assajat classificacions alternatives. Vegeu, per exemple, Lloret i Viaplana (1997) i Recasens (1991: 10).

106. Bàsicament Segarra (1985) i Rossich (1995). Solà (1991: 141) es limita a recollir l'opinió de Segarra.

107. «En sílaba inacentuada no puede haber en catalán mas que estas tres vocales **oe, i, u.**» FABRA (1891: 11).

108. *Ensayo de Gramática de catalán moderno* (1891: 11). Posteriorment Casas-Carbó, a «L'Àvenç», anomenà aquest fonema «vocal neutra», denominació que es generalitzà seguidament.

109. Especialment al Principat. Caldria comprovar, però, si els autors balears de l'època consideraven la vocal neutra tònica com un so idèntic a la que apareix en posició àtona. Amengual (1835), per exemple, sembla que així ho creia, però no Figuera (1840).

110. Per exemple, a Amengual (1835:12): «La **a** abierta y la **e** abierta o cerrada pasan a mudas, y la **o** abierta pasa a cerrada, cuando concurren en alguna palabra que tiene larga otra sílaba».

111. Cal recordar que Fabra fou també l'introduïdor de la fonètica moderna al nostre país i, per tant, del concepte de fonema. Abans d'ell es parla, com en totes les gramàtiques tradicionals europees, de lletres i de varietats de sons en les lletres. Vegeu per exemple VÁRVARO, 1988.

del català oriental central hi hagi una vocal que no figura en el sistema tònic.¹¹² Rossich (1995) ha dit encertadament que la idea bàsica era considerar la vocal neutra com la variant àtona de la lletra **A**. És precisament aquesta idea la que trobem en els papers que estudiem pel que fa al baleàric, concepte que també confirma la lectura atenta dels textos milanians del 1861 i 1875¹¹³ citats. Milà, doncs, va ser coherent amb aquesta concepció al llarg de la seva obra i és així com cal entendre totes les seves descripcions del vocalisme àton catalanooriental. En efecte, quan Milà diu que la **e** i la **o** àtones d'una part del català es confonen amb la **a** i la **u**, respectivament, cal llegir exactament això i no pressuposar que la confusió té com a resultat sons intermedis o diferents.¹¹⁴ En suma, Milà creia que el català oriental tenia en posició àtona un sistema general de tres elements format per /a/, /i/ i /u/.

A pesar que per a Milà no hi ha una diferència essencial entre una **a** tònica i una **a** àtona en baleàric,¹¹⁵ precisar la naturalesa d'aquesta última vocal és la primera preocupació de Milà en els fulls que estudiem.¹¹⁶ Milà, que té en compte les opinions no sempre coincidents d'Amengual, Figuera, Guasp i Obrador, hi conclou que l'única diferència que hi ha entre les **aa** —tòniques i àtones— del balear és la causada per la presència o absència de tonicitat (com en barceloní), però que la «A átona participa más de E que en oriental».¹¹⁷ Malgrat les idees fonètiques de Milà, cal remarcar que estem davant de la primera comparació entre les vocals neutres del català central i les del baleàric (concretament les del mallorquí). En aquest aspecte, Milà s'avança a les caracteritzacions més precises de la neutra àtona fetes modernament

112. Vegeu SEGARRA, 1985: 66 i ROSSICH, 1995.

113. *De los trovadores en España i Estudios de lengua catalana*, respectivament.

114. Vegeu també l'opinió de Rossich (1995: 161): «I ara observem-hi (...) l'explicació del que avui anomenem neutralització com a alteració de la **e** àtona (pronunciada com una **a**) però no pas com a alteració de la **a** àtona, en paral·lel perfecte amb l'alteració de la **o** àtona que és pronunciada [u]».

115. Tampoc en barceloní: «La **a** átona suena mas impura que la tónica, recidendo, sin perder su sonido fundamental, un tinte algo más intenso de e y de nasalidad». MILÀ (1875: 514) [el subratllat és nostre].

116. El full 1 hi està completament dedicat.

117. Aquesta definició és totalment paral·lela a la caracterització de la **a** àtona barcelonina que, com la mallorquina, només es distingiria de la tònica, a banda de la tonicitat, per un lleuger «tint» de **e**. Vegeu MILÀ, 1875: 514.

que avalen el caràcter més tancat de la vocal àtona en mallorquí,¹¹⁸ en definitiva, allò que vol dir Milà amb la seva peculiar terminologia.

Ara bé, la novetat més destacable que es desprèn de les notes milanianes sobre el vocalisme tònic baleàric és que, a pesar de la idea que les **ee** àtones esdevenen **a** com en català oriental i que les **aa** són essencialment idèntiques tant en posició tònica com àtona, Milà creu trobar en baleàric (sobretot en mallorquí) més elements fonètics en posició àtona que els que havia descrit en el barceloní. Concretament, i a banda de [o], Milà ens descriu casos de [e] tancada en posició àtona i, entre aquest so i la [a] àtona, una gradació de vocals àtones que van des de **ee** convertides en **a** (com en barceloní) fins a **aa** àtones convertides en **ee**, passant per una gradació de *e casi a, a algo de e, e casi e*. Així mateix, trobem també vocals àtones representades amb les mateixes grafies que hem vist per a les ['a+] palatalitzades; és a dir, **ea** i **ia** (per exemple, *toqueador, barquea, peguian*). Precisament, els exemples de **aa** i **ee** àtones que trobem al costat de [ç] i [j] palatals són les que apareixen més vegades descrites com a **ee** àtones (per exemple, *música, guenancia, aigue*). Cal tenir present que les **ee** àtones que descriu Milà no són solament les que trobem en mallorquí habitualment en determinades posicions,¹¹⁹ sinó exemples com ara *guenancia*.¹²⁰

El que es desprèn, en definitiva, de les notes milanianes és la idea que en mallorquí no totes les **ee** àtones esdevenen **a**, sinó que algunes es mantenen sense canvis i que, fins i tot, algunes **aa** àtones poden rebre diferents matisos de **e** que, d'una manera gradual, les va allunyant de la naturalesa de **a** fins arribar a convergir amb [e]. Hem vist, però, que no es tracta d'una caracterització afinada sinó de diferents exemples transcrits rudimentàriament. És probable, fins i tot, que siguin

118. Recasens (1991: 106) diu, citant Bibiloni (1983), que: «la vocal mitjana central (tònica i àtona) és més tancada i labialitzada en mallorquí que en català central».

119. Ens referim concretament a la [e] àtona descrita per Veny (1983) en algunes formes verbals o postverbals, mots derivats, algunes terminacions i cultismes que són generals en mallorquí. Per una descripció més completa, vegeu també RECASENS, 1991: 112-114.

120. Aquest exemple coincideix amb la realització de les vocals neutres àtones a Sineu, on tota [ə] davant o darrere de palatal esdevé [e]. També se'n poden trobar casos esporàdics a d'altres pobles de l'illa com, per exemple, Bunyola, Sóller o Lluçmajor. Vegeu RECASENS, 1991: 128.

opinions no pròpiament seves sinó d'alguns dels seus col·laboradors mallorquins (Guasp o Obrador, probablement). Però el fet que en cap moment n'hàgim vist una opinió contrària, ens ha de fer entendre que Milà compartia les idees fonètiques que acabem d'esmentar. I això significa, efectivament, que la caracterització oriental/occidental que Milà va assajar per al català del Principat al 1861 no era aplicable sistemàticament al vocalisme mallorquí ni pel vessant velar del vocalisme àton (ja que [o] i [u] no s'hi confonen) ni en el vessant palatal perquè, com hem vist, hi ha casos en què les *ee* àtones no esdevenen *a* i, inversament, *aa* àtones que esdevenen *e*.¹²¹ A més, entre aquestes dues vocals àtones Milà creu detectar tota una sèrie de sons intermedis propis d'aquest parlar i inexistents en la seva caracterització del barceloní del 1875. Un altre fet que reforçaria aquesta interpretació de les notes milanianes es basaria en la comparació entre la pobríssima descripció de la *e* àtona en barceloní, de la qual es limita a dir pràcticament que es pronuncia *como si estuviera escrita a*, i l'abundància de notes sobre la *e* àtona mallorquina.

En aquest punt, les descripcions fonològiques més modernes del vocalisme mallorquí coincideixen amb Milà pel que fa a les excepcions a la regla de la neutralització en posició àtona de [ʼa], [ʼe] i [ʼɛ] en [ə]¹²² que són nombroses en determinats tipus de mots. A més, en determinades localitats mallorquines¹²³ com Sineu les vocals neutres àtones esdevenen [e] en moltes ocasions, la majoria per contacte amb sons palatals. Milà, doncs, sense precisar cap regla ni buscar-ne l'origen, detecta encertadament un nombre considerable de [e] àtones en mallorquí en posicions en què el català central pronuncia [ə]. Així mateix, el caràcter més tancat de la vocal neutra en mallorquí, a més de les possibles modificacions produïdes per la propagació de la palatalitat de determinades consonants, ens explicaria tot el seguit de sons àtons intermedis entre *a* i *e* que Milà creu trobar en diversos mots mallorquins.

121. Per exemple, el cas *guenancia, música*.

122. Vegeu-ne una tipologia completa a Recasens (1991: 112-113).

123. El cas *se moxe* (per *sa moixa*), anotat per al salleric, mereixeria un comentari diferenciat. És probable que Milà hagués interpretat que els canvis [-ə] > [-ò] que es produeixen a diverses localitats de la Serra de Tramuntana eren modificacions de *a* àtones en *e*. Per a més informació, vegeu MONTROYA, 1995: 175-176 i BIBILONI, 1983: 106.

Pel que fa al menorquí i a l'eivissenc, i malgrat les poques dades recollides per Milà,¹²⁴ trobem també algunes notes que indiquen l'existència en determinats exemples de [e] (o [ɛ]) en posició àtona. Els casos més destacables es troben en el menorquí de Maó. Alguns dels casos estan en posició pretònica, i poden ser imputables a preferències gràfiques dels escriptors locals que cita Milà, però els més interessants es localitzen en posició final de mot. Així, paraules com *Tonie* o *ro-belle* ens informen d'una realització més oberta de la vocal neutra final que ha esdevingut [e] o [ɛ] en gran part del menorquí actual.¹²⁵ La tendència a l'anteriorització de les [-ə] a fi de mot en menorquí fou documentada a principis del segle XX per Alcover (1908: 228) i podem considerar, per tant, que les notes de Milà són una de les primeres mostres documentals del canvi. Tanmateix, Ginebra (1996), en estudiar l'obra gramatical de Febrer i Cardona, ha detectat que l'erudit menorquí descrivia en els seus treballs de 1804 i 1821 realitzacions en posició àtona i final de [-e] o [-ɛ] (on s'esperaria [-ə]) en alguns mots patrimonials de Menorca. Pel que fa a l'eivissenc, hi llegim la nota *quexal no caxal*, que no creiem que hagi de ser interpretada com una mostra de [e] en posició àtona sinó com un cas de neutra àtona especialment anterior que Milà interpretà com a /e/.

Així, doncs, Milà dedueix que en el vocalisme àton baleàric, especialment del mallorquí, no es dona sempre la regla de la confusió de la e àtona amb la a que, segons les seves pròpies indicacions, es compleix sistemàticament en català oriental (llevat dels mots compostos o amb prefix tònic). Hem vist igualment que, segons Milà, en baleàric no solament hi ha casos de [e], *e casi a* i *e casi e (no a)* en posició àtona sinó que, fins i tot, detecta alguns exemples de confusió d'àtones en un sentit invers¹²⁶ (a > e) a la llei que ell mateix havia descrit per al català

124. Recordem la disparitat de fulls que Milà dedica a cada un dels tres parlars baleàrics.

125. Vegeu l'estudi d'aquest canvi i la difusió que ha tingut al llarg del nostre segle a Montoya (1995: 174-175).

126. Per exemple *guenancia* o *musique*. Es tracta de casos de vocal neutra al costat d'una oclusiva palatal. Aquesta anteriorització de la vocal neutra és freqüent en el context esmentat a algunes zones de Mallorca com, per exemple, Sineu. A d'altres zones de l'illa, la [ə] és, paral·lelament, molt anterior. Vegeu VENY, 1983 i RECASENS, 1991.

oriental. És evident, per tant, que, tot i que el vocalisme àton anterior i central del baleàric sigui força semblant al del català oriental continental, Milà devia haver deduït que no formaven exactament un mateix sistema. Hauria estat molt interessant que Milà hagués intentat explicar o sistematitzar aquestes «excepcions» a la seva famosa caracterització del català oriental en les notes que hem presentat, però com als *Estudios de lengua catalana* o la seva participació en l'homenatge a Boccaccio del 1875, el nostre autor es limita a descriure fets lingüístics i a presentar-ne exemples; és a dir a mostrar *lo que ahora hay*, tal com deia per carta a Morel-Fatio.¹²⁷ Amb tot, creiem que aquests exemples havien d'influir decisivament en el canvi d'actitud de Milà respecte a la posició del baleàric en el diasistema dialectal català que veiem reflectit en la seva classificació tripartida del 1875.

3.2.2. *Les vocals àtones posteriors del baleàric*

Pel que fa al vocalisme àton posterior, Milà ens descriu una situació pràcticament idèntica a la del baleàric dels nostres dies. Així, separa clarament l'àrea formada pel menorquí, eivissenc i solleric, on tota [o] àtona esdevé [u], de la del mallorquí general on la distinció entre les dues vocals àtones esmentades es manté com en el català occidental modern i en l'oriental medieval. Hem destacat, també, l'ús de l'accent tancat damunt de oo àtones per part de Milà com a mostra d'un primitiu alfabet fonètic. Entre aquests casos, hi ha un exemple especialment destacable, *vòs-té*, repetit diverses vegades en les notes sobre el mallorquí, que ens indica que la vocal àtona del mot era pronunciada com a [ɔ] oberta en el mallorquí de Ciutat.¹²⁸ La interpretació més plausible sobre aquest fenomen és el fet que *vostè*, un mot compost etimològicament,¹²⁹ conservà en mallorquí els dos accents originals durant molt més temps que a la resta del domini. En

127. Carta de Milà a Morel-Fatio datada el 8-IX-1875 (reproduïda a l'EPISTOLARI II, ps. 55-57).

128. «Vòste Ciudad, cam[po] vòste».

129. Vegeu COROMINES, *DECat* IX: 401.

les notes eivissenques hi trobem també un exemple anàleg sobre el qual, però, no s'indica l'obertura.

Pel que fa al vocalisme àton velar, és destacable, així mateix, el fet que Milà esbrinés que en una part de l'illa de Mallorca,¹³⁰ i en determinats contextos, la [o] àtona esdevingués [u]. Milà, tot i que no ho especifica, presenta diferents mots en què la [o] àtona es troba en posició pretònica i davant de ['i] o ['u] tòniques (*cusí, cullí, durmí*) o al costat de consonants palatals (*Juan*).¹³¹ En anomenar algunes de les localitats on té lloc el canvi esmentat, tenim la sorpresa de llegir que a la ciutat de Palma n'hi ha *algun caso*. Palma, precisament, és una de les poblacions mallorquines on cap [o] àtona esdevé [u] actualment. Si no estem davant d'un error, Milà ens informaria, indirectament, d'una distribució geosocial diferent de l'actual del fenomen esmentat. A banda d'aquest problema, que només plantegem, Milà ens informa de la localitat mallorquina on tota [o] àtona esdevé [u] (Sóller) i d'una localitat, Manacor, que manté la [o] àtona inalterada en qualsevol context (*Manacó ninguna*).

Respecte al fenomen de les elisions vocàliques per fonosintaxi, hem comprovat que l'apartat dedicat a les elisions en mallorquí en les notes milanianes era un calc dels exemples que Amengual (1835) havia fet servir en la seva gramàtica a fi d'il·lustrar el fenomen. En el cas del menorquí, però, llegim una nota segons la qual en aquest parlar hi hauria més elisions que en «català». Malauradament, no se'n citen exemples. Pel que fa als diftongs, hem vist que Milà es limita a recollir exemples de monoftongació o manteniment de determinats aplecs vocàlics en baleàric, a diferència de l'exhaustiva caracterització que va fer dels diftongs en barceloní.¹³² Així, i tal com s'esdevé actualment, llegim casos de reducció del diftong ['wa]/[wə] en mallorquí i eivissenc de pagès (*pasco, llego*), però de manteniment en l'eivissenc de la Vila (*cuaresma*). Milà, igualment, creu trobar un cas de diftongació de ['o] a Mallorca en el mot *cuantra*, arcaisme viu en aquell moment a l'illa (avui encara a Eivissa) i que paradoxalment és una hipercorrec-

130. Vegeu el mapa de la distribució geogràfica del fenomen a Alegre (1991: 137).

131. La majoria d'exemples, però, són de mots amb /i/ i /u/ tòniques.

132. Vegeu MILÀ, 1875: 519-520.

ció motivada per la consideració negativa que han tingut tradicionalment les monoftongacions citades anteriorment, especialment en locucions formals, arreu del nostre domini lingüístic.

3.2.3. Síntesi de les notes sobre el vocalisme àton baleàric segons Milà

Un cop vist el panorama del vocalisme àton en baleàric, presentem seguidament en el quadre núm. 2 una síntesi dels trets més característics de les notes milanianes que hem comentat.

QUADRE NÚM. 2

<i>Milà</i>	<i>A.F.I.</i>	<i>Mallorquí</i>	<i>Menorquí</i>	<i>Eivissenc</i>
A ¹³³	[ə]	+	+	+
E ¹³⁴	[e], [ɛ]?	+	+	+
Vocals intermèdies ¹³⁵	[ə+]? [e+]?	+	-	-
O	[o]	+ ¹³⁶	-	-
U	[u]	+ ¹³⁷	+	+
I	[i]	-	-	-

(+): N'hi ha dades; (-): No n'hi ha dades.

133. «Diferencia acaso mayor que en oriental porqué la a átona participa mas de e (MILÀ, full 1). Me parece que la a atona y la e convertida en a mas mezclada de e que entre nosotros» (MILÀ, full 3).

134. Sempre en casos on hi ha sons palatals al costat o en lexemes verbals àtons en mallorquí; en menorquí, sobretot en exemples amb **-a** etimològica a fi de mot; en eivissenc, només hi trobem la indicació *quexal no caxal*.

135. Serien les *e casi e (no a)*, *e casi a* i les *ea* o *ia* en posició àtona (vocals neutres palatalitzades) del mallorquí.

136. Cal recordar les localitats mallorquines que en determinats contextos tanquen la [o] àtona en [u].

137. En els contextos que hem especificat segons les notes milanianes: en posició pretònica i davant ['i] o ['u] tòniques, i després de consonant palatal.

3.2.4. *La descripció del vocalisme baleàric i la seva relació amb les classificacions dialectals de Milà*

Un cop vista la descripció milaniana del vocalisme balear, així com les idees o concepcions fonamentals que la sostenen, estem en condicions de copsar-ne l'abast i l'impacte que implica tant per al conjunt de l'obra filològica de Milà com per a la història de la lingüística catalana.

És evident que la divisió binària dels parlars catalans que Milà establí el 1861¹³⁸ no encaixa bé amb les dades que acabem de veure. D'una banda, perquè la part més emblemàtica del baleàric, el mallorquí (tret de Sóller), no confon en posició àtona [o] i [u] i, de l'altra, perquè, en baleàric, amb freqüències diferents segons l'illa,¹³⁹ no es dona sempre la confusió de les ee àtones en a. A més, cal tenir en compte el caràcter més barrejat de la a àtona per a Milà (és a dir, de la vocal neutra àtona), les vocals intermèdies entre a i e, i l'existència de ee en contextos en què el català oriental continental té [ə],¹⁴⁰ sons que no detectà en aquest darrer parlar. Totes aquestes característiques que Milà descriu com a identificatives del vocalisme baleàric (sobretot del mallorquí) ens fan concloure que el 1875 el nostre autor havia arribat a la conclusió que la classificació binària dels dialectes catalans que ell mateix havia establert el 1861, basant-se bàsicament en el tractament diferenciat del vocalisme àton dels parlars del Principat, no era aplicable o era d'aplicació problemàtica al català insular. Creiem, per tant, que la divisió ternària del 1875, exposada per Milà a *Estudios de lengua catalana* (1875: 511) i la seva participació en l'homenatge internacional a Boccaccio del mateix 1875, en què distingeix entre català oriental, català occiden-

138. A *De los trovadores en España*.

139. Si Milà hagués dedicat la mateixa atenció als tres parlars baleàrics, hauríem pogut precisar més exactament l'abast del fenomen en menorquí i eivissenc. Som conscients, per tant, que donem una conclusió basada en notes de desigual informació.

140. Ara només tenim en compte les especificitats del vocalisme àton mallorquí ja que la divisió dialectal feta per Milà es basa en les diferències entre els sistemes vocàlics àtons del català.

tal i català baleàric està motivada pel fet que ja tenia coneixements sòlids sobre les especificitats del vocalisme àton baleàric, a diferència del 1861, que cal interpretar sempre a partir de les seves idees fonètiques. Tampoc no hem de menystenir la seva caracterització del vocalisme tònic baleàric i el pes que pugui haver tingut en la decisió de considerar la fonètica del català insular com a *speciale*. Així, recordem que, segons Milà, el baleàric té dos elements tòncics més que l'oriental continental: el representat per *ea* o *ia*¹⁴¹ (en realitat la [ʼa] palatalitzada o més anterioritzada del mallorquí i menorquí) i la vocal *oe*, definida com a «mixta» o «diftong simultani», amb les seves variants gràfiques *i/o* fonètiques segons l'illa¹⁴² (és a dir, la [ʼə] tònica).

Restaria encara una pregunta bàsica: per què Milà no va especificar en l'homenatge a Boccaccio del 1875 quines eren les característiques especials de la fonètica baleàrica que, conjuntament amb els articles *salats* i la morfologia verbal arcaïtzant d'aquest parlar, l'havien dut a considerar-lo un grup a part de l'oriental i occidental? Per respondre aquesta qüestió caldria tenir present una de les característiques bàsiques dels manuscrits que hem presentat. Hem de ser conscients, en primer lloc, que estem davant de notes de treball que havien de servir de canemàs a una futura publicació en què, com havia fet per al barceloní, Milà caracteritzés el català parlat de la seva època.¹⁴³ Tanmateix, i com ja sabem, aquest projecte quedà estron-

141. També a *inglesa dulce*.

142. Representada com a *ê* en mallorquí i a o o (aquesta darrera lletra quan forma part del diftong [ʼow] < [ʼəw]), en menorquí i eivissenc.

143. És clar que Milà havia projectat fer una descripció del català parlat. No solament ho proven els fulls que hem comentat i presentat:

«De estos estudios, donde se inquiera lo que es y lo que ha sido, no lo que debiera ser, damos ahora tan solo un primer ensayo y muy anticipada muestra» (Introducció dels *Estudios de lengua catalana* [MILÀ 1875: 509]).

«(...) pero, pensando que lo mejor es enemigo de lo bueno y que tengo muchas notas sobre el catalán hablado y menos (por otra parte más fáciles de reunir) sobre el antiguo, me he decidido a presentar lo que ahora hay. Si Dios me da vida empezaré después por el principio hasta llegar a nuestros días, y entonces no dejaré de ilustrar muchos puntos dudosos de la historia el conocimiento de la fonética viva del catalán.» (Carta de Milà a Alfred Morel-Fatio [8(IX)(1875)]. Vegeu l'EPISTOLARI II, ps. 55-57).

cat per raons encara desconegudes. També cal tenir present, en segon lloc, que Milà s'havia basat principalment en fonts bibliogràfiques —bàsicament Amengual (1835) i Figuera (1840)— i en les informacions proporcionades pels seus col·laboradors illencs (Guasp i Obrador per al mallorquí i Pons per al menorquí) i que, per tant, no eren dades que havia pogut contrastar fidedignament amb la realitat. Per això Milà, a qui podem qualificar de primer lingüista català modern,¹⁴⁴ o no devia estar absolutament segur de la fiabilitat de les dades que hem vist o no les devia considerar suficients. És probable que, per aquests motius que exposem, Milà no s'atrevisís als *Estudios* a justificar encara la separació del *catalán baleárico* del català oriental i que esperés fer-ho en la futura publicació de les notes que hem estudiat d'una manera més ben fonamentada i elaborada. Amb tot, Milà ja avançà parcialment en la seva participació a l'homenatge a Boccaccio del 1875 els trets de tipus morfològic (els articles i la morfologia verbal pròpia del baleàric), però no encara els fonètics, definits provisionalment amb l'adjectiu *speciale*. Aquest fet ens indicaria, a més, que el 1875 Milà no havia acabat de reunir la informació sobre la fonètica del baleàric que hem comentat o tot just acabava de fer-ho.

Restaria encara per explicar-se per què Milà no va decidir-se, com a mínim, a treure a la llum les dades que havia recollit sobre el balear (o els altres parlars catalans). Tot i que aquesta qüestió mai podrà aclarir-se exactament, és lògic pressuposar que l'edat avançada del nostre autor,¹⁴⁵ la magnitud de l'empresa, i els darrers projectes que l'absorbiren¹⁴⁶ van anar ajornant la continuació dels *Estudios de*

144. Solà (1991: 143-144), es refereix així als *Estudios* milanians de 1875: «Per primera vegada tenim una descripció científica del català (...). Una altra manera justa de qualificar-lo seria dir-ne que és l'estudi més seriós sobre la llengua catalana fet fins al moment (...), és perfectament comparable als primers treballs que Fabra publicarà uns quants anys més tard».

145. Milà tenia 65 anys el 1875. Morí el 1884 després d'haver reduït força el ritme de publicacions a causa dels seus problemes de salut. Vegeu *Obres catalanes d'En Manuel Milà y Fontanals* (1908: 328-376).

146. No hem d'oblidar que Milà és sobretot un estudiós de la literatura i que la seva gran darrera obra va ser el *Romancerillo catalán* (1882) que no va quedar complet. Vegeu JORBA, 1989: 287-298.

lengua catalana fins que el sorprengué la mort el 1884, amb la qual cosa la primera descripció científica (no prescriptiva) dels parlars catalans, i per tant del baleàric, va quedar oblidada i guardada, amb tots els seus papers pòstums, al Fons Milà de la Biblioteca Menéndez y Pelayo de Santander.

4. COROLLARI FINAL

Com bé sabia Milà, Amengual ja havia fet un primer assaig de caracterització del mallorquí prou interessant i complet en la seva gramàtica del 1835. Tanmateix, el mètode i la intenció amb què treballen Milà i Amengual són essencialment diferents. En el cas d'Amengual, es tractava de fer la gramàtica d'una hipotètica llengua mallorquina que servís per facilitar l'aprenentatge del castellà;¹⁴⁷ en el cas de Milà, la voluntat de donar compte científicament dels trets que caracteritzen una varietat ben significativa del català insular o baleàric. Pel que fa al menorquí, i paral·lelament al cas anterior, Febrer i Cardona, també ens havia proporcionat al principi del XIX una panoràmica il·lustrativa del parlar de Menorca. La descripció de Milà, tanmateix, torna a ser la primera feta des d'un punt de vista científic abans d'Alcover. En el cas de l'eivissenc, però, i a banda de la voluntat científica que subjau en la descripció milaniana d'aquest últim parlar, cal remarcar que els fulls que hem estudiat constitueixen el treball més antic de què disposem sobre la llengua d'Eivissa.¹⁴⁸ Milà, doncs, i no Alcover, seria l'iniciador dels estudis científics sobre dia-

147. «Patente la imposibilidad de desterrar de aquí el limosín, tampoco la hay para conocer que es fuerza contentarnos con generalizar el castellano entre nosotros. Para emprender con fruto el estudio de una lengua estrangera, es preciso haber antes aprendido la nativa por principios. Esta máxima sentada por los sabios, ahorra el trabajo de dilucidarla; y es tan cierta como lo es que, generalmente hablando, entre nosotros el castellano es estrangero por desconocido. La necesidad de una obra que facilitara su conocimiento es el motivo de la presente gramática». (AMENGUAL [1835: X-XI]).

148. Fins ara es considerava que el primer estudi lingüístic fet sobre l'eivissenc era l'aportació de Serra i Orvay al *Ier Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (1908).

lectologia catalana. Amb tot, cal reconèixer que el factor decisiu que ha permès engegar la ciència dialectològica a casa nostra ha estat el ressò i l'abast de la feina realitzada per Alcover, ja que la tasca de Milà, pel fet d'haver restat inèdita en gran part fins avui, no ha pogut tenir aquest paper.

Ha quedat demostrat, així mateix, que les notes que hem comentat són la continuació del projecte de descripció del català parlat que Milà s'havia proposat dur a terme; el primer que ha estat aplicat a la nostra llengua i del qual els *Estudios de Lengua Catalana* (1875) dedicats al barceloní en són la primera —i única— part publicada. La gran novetat d'aquest projecte, si el situem en el context del segle XIX al nostre país, és la voluntat de Milà d'enllaçar amb els corrents de la romanística europea i trencar, així, amb la tònica general dels estudis lingüístics catalans de l'època, tal com sintetitzà magistralment en aquesta frase: «De estos estudios, donde se inquire lo que es y lo que ha sido, no lo que debiera ser, damos ahora tan sólo un primer ensayo».¹⁴⁹ Cal remarcar la importància d'aquest objectiu de Milà, desgraciadament estroncat, en un temps en què els treballs lingüístics fets a casa nostra anaven adreçats majoritàriament a establir prescripcions per al català, ja que aquesta era la mentalitat dominant entre els prohoms de la Renaixença. La voluntat de conèixer científicament la nostra realitat lingüística, doncs, no era el principal objectiu dels homes del XIX. Així ho ha remarcat adequadament Rafel (1991: 209):

«L'únic entre els predecessors de Fabra que podríem considerar comparable per l'actitud mancada de prejudicis en la descripció lingüística i per un coneixement de la llengua semblant és Milà i Fontanals; si Milà hagués començat abans i hagués continuat els treballs que ara només tenim representats pels seus "Estudios de lengua catalana" (obra publicada el 1875), probablement ara no hauríem de dir que la primera tasca descriptiva de la llengua portada a terme aplicant mètodes rigorosos i científics desprovistos d'apriorismes i prejudicis és la de Pompeu Fabra.»

149. MILA, 1875: 509.

Així, i tal com hem anat veient, Milà havia aconseguit reunir molt de material per continuar els *Estudios de lengua catalana*, però l'edat avançada del nostre autor, el volum de l'empresa i els darrers treballs que l'absorbiren anaren ajornant la data de publicació de les notes que hem estudiat fins que el sorprengué la mort.

És evident que la comparació entre la descripció milaniana de la fonètica del barceloní i la que hem anat comentant sobre el baleàric, a banda de les evidents connexions que presenten, ens porta a concloure que la primera és molt més treballada, estructurada i exemplificada que la segona.¹⁵⁰ Aquesta suposada mancança, però, es justifica si tenim en compte que Milà només pretenia caracteritzar allò que fos més distintiu de la fonètica baleàrica o, simplement, fer-ne un primer esbós. No podem oblidar, en definitiva, que estem davant d'uns apunts que havien de ser la base per a la continuació d'un ambiciós projecte que Milà no va poder completar i no d'una obra acabada.

Amb tot, i tal com hem anat destacant, les notes inèdites de Milà sobre la fonètica del baleàric constitueixen una de les parts més interessants dels seus estudis lingüístics, no només pel fet que són la primera aproximació científica al baleàric, sinó també perquè ens revelen dades desconegudes fins ara sobre el pensament lingüístic del nostre autor que són bàsiques per entendre punts claus del conjunt de l'obra lingüística milaniana. Així, aspectes com les dues classificacions dialectals de Milà i la caracterització de les vocals àtones del català en què es basen o l'aplicació per primera vegada al català dels interessos i tècniques de la romanística europea, no s'acaben d'entendre si no es té present aquesta part inèdita de l'obra milaniana que hem tractat.

150. Segons Rubió i Lluch (1890) [reproduït per SOLÀ 1991: 143], Fabra va aprofitar-se dels *Estudios de lengua catalana* de Milà per a la redacció de l'*Ensayo de Gramática de Catalán Moderno* (1891), «sin tener el valor de confesarlo».

5. APÈNDIX: SÍNTESE DE LES NOTES DE MILÀ
SOBRE EL CONSONANTISME BALEARIC

QUADRE NÚM. 3

<i>Fenòmens consonàntics descrits en les notes milanianes presents a més d'una illa¹⁵¹</i>	
En mallorquí i maonès	<ul style="list-style-type: none"> • Palatalització de /k/ i /g/¹⁵² • Geminació de /b/ i /p/ seguida de [l] • Reforçament de [p] final (<i>tapp</i>)¹⁵³ • Dissimilacions entre fricatives ([ss] > [ts]) • Casos de [tʃ] i [dz] • Pèrdua de [j] intervocàlica
En mallorquí i eivissenc	<ul style="list-style-type: none"> • Casos de sonorització de [tʃ] intervocàlica (<i>butjaca</i>) • Conservació de /l/ implosiva seguida de bilabial (<i>colpetjar</i>) • Assimilació [rl] > [ll]
En mallorquí maonès i eivissenc	<ul style="list-style-type: none"> • Articulació dels grups finals [nt] i [lt] • No segregació de [j] davant /ʃ/ intervocàlic¹⁵⁴ • Presència de /v/ • Casos de [dʒ] no coincidents amb el català central • Exemples de iodització • Manteniment del grup [ll] (escrit TL) sense palatalitzar • Pèrdua de /r/ a fi de mot

151. Cal destacar el fet que no hi ha cap coincidència entre el maonès i l'eivissenc que no sigui compartida també pel mallorquí. No hi ha, doncs, cap paralelisme entre maonès i eivissenc que deixi de banda el mallorquí en les notes milanianes.

152. En maonès, però, és una coincidència parcial ja que només s'hi dona, segons Milà, dèbilment.

153. En maonès, tanmateix, no de manera segura.

154. En posició intervocàlica i final de mot en mallorquí i maonès; en eivissenc, només entre vocals.

QUADRE NÚM. 4

<i>Fenòmens consonàntics descrits en les notes milanianes d'una sola illa</i>	
Només en maonès	<ul style="list-style-type: none"> • Geminació de /b/seguida de [r] (<i>sab-brá, cab-bra</i>) • /n/ (< -NN-) no palatalitzada (<i>enganá</i>) • Alternança [v]/[w] entre vocals (<i>meva, meua</i>) • Modificacions de laterals (<i>juríol, jullebert</i>)
Només en eivissenc	<ul style="list-style-type: none"> • Geminació de /g/seguida de [l] (<i>Ygglesia</i>) • Presència de /g/com a epèntesi antihiàtica (<i>bugue</i>) • Palatalització de /s/ inicial (<i>xelest</i>) • Elisió de [r] de l'infinitiu amb pronom enclític (<i>dexálo, no dexarlo</i>)
Només en mallorquí	<ul style="list-style-type: none"> • No geminació de /b/ i /p/ seguida de [l] (<i>tri-ple, fib-la</i>) • Articulació del grup final [ŋk] • Assimilacions i dissimilacions entre oclusives (<i>catsa, ret-tó, birba, sas señas (ts)</i>) • Ensordiment de fricatives a fi de mot • Pèrdua de /s/ dins de mot (<i>aquets</i>) • Pas [ʃs] > [ʃs] a fi de mot (<i>mateis</i>) • /v/ com a epèntesi antihiàtica (<i>cova per coa</i>) • Presència o absència de [n] final segons la posició proclítica o enclítica del mot (<i>bo/bon</i>) • Pas [ŋks] > [jns]/[ns] (<i>banys, blanys per bancs, blancs</i>) • Pas de /p/ a “i nasal” (només a Valldemossa) • /w/ com a epèntesi antihiàtica (<i>cóua</i>) • Un cas de /l/ no palatalitzat (<i>relotge</i>) • Suposada /h/ en un poble mallorquí (informació d'Amengual)

FRANCESC BERNAT BALTRONS
Universitat de Barcelona

BIBLIOGRAFIA CITADA

- Cosme AGUILÓ (1997): *Un nom precatalà de filiació llatina ben documentat: es Camp Cucurutx* (Ariany, Mallorca), *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, volum I, Barcelona, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Antoni Maria ALCOVER (1908): *El català davant els filòlegs estrangers. Una mica de dialectologia catalana*, «Bolletí del diccionari de la llengua catalana», volum IV.
- Montserrat ALEGRE (1991): *Dialectologia catalana*, Barcelona, Teide.
- Juan José AMENGUAL (1835): *Gramática de la lengua mallorquina*, Palma de Mallorca, Imprenta Real.
- Francesc BERNAT (2000): *Una versió dialectal inèdita de Milà i Fontanals sobre un dels contes del Decameró*, dins *Profesor Basilio Losada/Ensenar a pensar con liberdade e risco*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Francesc BERNAT (2002 a): *Els orígens de la classificació ternària dels dialectes catalans de Manuel Milà i Fontanals*, «Anuari de Filologia de la Universitat de Barcelona (Secció C)», vol. XXI, 9, Barcelona, ps. 9-28.
- Francesc BERNAT (2002 b): *Els inicis de la teoria fonètica catalana al segle XIX: les idees de Milà i Fontanals sobre el vocalisme*, dins *Miscel·lània en honor del Dr. Giuseppe Tavani/3 (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XLIV)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 103-128.
- Francesc BERNAT (2002 c): *La fonètica dels parlars baleàrics segons les notes inèdites de Manuel Milà i Fontanals. Interpretació i estudi lingüístic*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- Francesc BERNAT (2003 a): *El establecimiento de los límites lingüísticos y dialectales del catalán en la obra de Manuel Milà i Fontanals*, dins *Actas del XXIII Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románica*, vol. V, Tübingen, Max Niemeyer, ps. 105-118.
- Francesc BERNAT (2003 b): *El baleàric dins els estudis dialectals inèdits de Milà i Fontanals*, «Zeitschrift für Katalanistik», núm. 16, DKG & Johan Wolfgang Goethe/Universität Frankfurt am Main, ps. 41-53. Disponible a la pàgina web <http://www.romanistik.uni-freiburg.de/pusch/zfk/cat/index.htm>.
- Gabriel BIBILONI (1983): *La llengua dels mallorquins. Anàlisi sociolingüística*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- Germà COLÓN i Amadeu SOBERANAS (1985): *Panorama de la lexicografia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia catalana.
- Jaume CORBERA (1993): *Joan Josep Amengual i la llengua de Mallorca*, dins *Miscel·lània homenatge al Doctor Joan Josep Amengual i Reus*, Mancor de la Vall, Ajuntament de Mancor de la Vall.

- Joan COROMINES (1976): *Entre dos llenguatges* (volum I), Barcelona, Curial.
- Joan COROMINES *DECat = Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, (1995 [1980-91]), IX volums, Barcelona, Curial / «La Caixa».
- EPISTOLARI I = Lluís NICOLAU D'OLWER (1922): *Epistolari d'En Manuel Milà i Fontanals. Anys 1840-1874*, tom I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- EPISTOLARI II = Lluís NICOLAU D'OLWER (1932): *Epistolari d'En Manuel Milà i Fontanals. Anys 1875-1880*, tom II, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Pompeu FABRA (1891): *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Reeditat el 1993 a cura de Sebastià Bonet, Barcelona, Alta Fulla.
- Pere Antoni FIGUERA (1840): *Diccionari mallorquí-castellà*, Palma de Mallorca, Impremta i Llibreria de Pere Trias.
- Manuel JORBA (1984): *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*, Barcelona, Curial.
- Manuel JORBA (1989): *L'obra crítica i erudita de Manuel Milà i Fontanals*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Maria Rosa LLORET i Joaquim VIAPLANA (1997): *Variació, fonologia i morfologia*, dins *Anàlisi de la variació lingüística*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Jaume MASSÓ i TORRRENTS (1928): *Manuel Milà i Fontanals*, dins *Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, volum I, fascicle II, Barcelona, Impremta Elzeviriana.
- Josep MASSOT i MUNTANER(1988): *La poesia popular i la Renaixença*, «Caplletra», núm. 5.
- Manuel MILÀ i FONTANALS (1861): *De los trovadores en España*, OC, volum II. Reeditat a cura de C. Martínez i F. R. Manrique el 1966, Barcelona Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- Manuel MILÀ i FONTANALS (1875): *Estudios de lengua catalana*, OC, volum III.
- Manuel MILÀ i FONTANALS (1876): *Phonétique Catalane: æ*, «Revue des Langues romanes», núm. 9, volum II.
- Manuel MILÀ i FONTANALS (1882): *Romancerillo Catalán*, OC, volum VIII. Reeditat el 1999, Barcelona, Alta Fulla.
- Manuel MILÀ i FONTANALS (1908): *Obres catalanes d'en Manuel Milà y Fontanals*, Barcelona, Gustau Gili Editor.
- Francesc de B. MOLL. (1980): *El parlar de Mallorca*, Barcelona, Barcino.
- Francesc de B. MOLL (1991): *Gramàtica històrica catalana*, València, Universitat de València.
- Brauli MONTOYA (1995): *L'observació del canvi fonològic en el català balear*, a M.T. Turell (coord.), *La sociolingüística de la variació*, Barcelona, PPU.

- Josep MORAN (1994): *Jurament de pau i treva del comte Pere Ramon de Pallars Jussà al bisbe d'Urgell. Transcripció i estudi lingüístic*, dins *Treballs de lingüística històrica catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- OC = Manuel MILÀ I FONTANALS (1888-1895): *Obras Completas del Doctor D. Manuel Milá y Fontanals, coleccionadas por el dr. D. Marcelino Menéndez y Pelayo*, VIII volums, Barcelona, Librería de Álvaro Verdaguer.
- Giovanni PAPANTI (editor) (1875): *I parlari italiani in Certaldo alla festa del V Centenario di Messer Giovanni Boccaccio*. Reeditat el 1972, Bolonya, Forni Editore.
- Francesc PUJOL i Joan PUNTÍ (1926): *Observacions, apèndixs i notes al «Romancerillo catalán» de Manuel Milà i Fontanals*, dins *Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, volum I, fascicle I, Barcelona, Impremta Elzeviriana.
- August RAFANELL (1995): *La invenció d'una tradició. L'emergència dels dialectes en la llengua literària*, dins P. BALSALOBRE i J. GRATACÓS, *La llengua catalana al segle XVIII*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Joaquim RAFEL (1991): *Pompeu Fabra, entre la convicció i la disciplina*, dins *Processos de normalització lingüística: l'extensió d'ús social i la normativització*, Barcelona, Columna.
- Daniel RECASENS (1991): *Fonètica descriptiva del català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Albert ROSSICH (1995): *Una qüestió d'història de la llengua catalana*, dins P. BALSALOBRE i J. GRATACÓS, *La llengua catalana al segle XVIII*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Mila SEGARRA (1985): *Història de la normativa catalana*, Barcelona, Enciclopèdia catalana.
- Joan SOLÀ (1991): *Milà i Fontanals i la llengua catalana*, dins *Episodis d'història de la llengua catalana*, Barcelona, Empúries.
- Alberto VARVARO (1988): *Historia, problemas y métodos de la lingüística románica*, Barcelona, Sirmio.
- Joan VENY (1983): *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca, Moll.
- Joan VENY (1999): *Aproximació al dialecte eivissenc*, Palma de Mallorca, Moll.